

JA NAD ELASID ÕNNELIKULT KUNI OMA ELUPÄEVADE LÕPUNI? FIKTIIVSETEST ABIELUDEST INIMKAUBANDUSENI

Minna Viuhko, Anni Lietonen ja Anniina Jokinen

Projekt „Inimkaubanduse ja fiktiivsete abielude ennetamine:
multidistsiplinaarne lahendus” (HESTIA)

Seda projekti toetas rahaliselt Euroopa Komisjon. Käesolev väljaanne väljendab ainult selle autorite vaateid ning komisjon ei vastuta väljaandes sisalduva teabe mis tahes kasutamise eest.

SISUKORD

SISUKORD.....	1
1. Sissejuhatus ja projekti eesmärgid	2
2. Kontseptsioonid ja definitsioonid	5
3. Õigusraamistik ja rahvusvahelised vahendid	9
4. Hetkeolukord ja eelnevad teadusuurimused, mis on vaadelnud ekspluateerivaid fiktiivseid abielusid ja nende seoseid inimkaubandusega .	13
5. Andmed ja meetodid	18
6. Riikide uurimuste tulemused.....	23
6.1 Ülevaade viie riigi hetkeolukorrast.....	23
6.2 Ekspuuteerivatesse fiktiivabieludesse naiste värbamine.....	26
6.3 Sihtriiki reisimine ja saabumine.....	28
6.4 Ekspuuteerimine sihtriigis.....	29
6.5 Võimalike ohvrite tuvastamine ja aitamine.....	32
6.6 Ekspuuteerivate fiktiivsete abielude ennetamine.....	34
7. Inimkaubanduse ja fiktiivsete abielude vaheliste seoste uurimine	35
8. Järeldused ja soovitused.....	42
8.1 Järeldused.....	42
8.2 Soovitused ELi tasemel.....	43
Viited.....	46
1. lisa Ekspertide intervjuu raamistik / HESTIA projekt, juuni 2015	51
2. lisa Ohvrite intervjuu raamistik / HESTIA projekt, juuni 2015.....	55

1. Sissejuhatus ja projekti eesmärgid

Viimaste aastate jooksul on Euroopas kasvanud mure fiktiivsete abielude kui inimkaubanduse alla kuuluva ekspluateerimise vormi pärast. Fiktiivsete abielude ja neist tuleneva ekspluateerimise probleemi on märgatud mitmetes ELi liikmesriikides. Donovan et al. (2015) kohaselt võib näha juhtumeid, kus inimkaubitsejad värbavad naisi hästitasustatud töökohtade lubamisega ja mõnedel ekstreemsematel juhtudel sunnivad naisi kolmanda riigi kodanikega abielluma. On märke ka sellest, et korraldajad, kes seni tegutsesid peamiselt välismaalaste ebaseaduslikult üle piiri toimetajatena, on hakanud inimkaubitsejateks ja/või ekspluateerijateks (vt Europol 2014). Käesolev uurimus vaatleb ELi ja kolmandate riikide kodanike vahelisi fiktiivseid abielusid, mille juures esinevad ekspluateerimise tunnused. Samas tuleb märkida, et enamik abielusid kolmandate riikide kodanike ja ELi kodanike vahel on tõelised abielud, kuigi mõnikord peetakse neid alusetult fiktiivseteks abieludeks või kahtlustakse seda. Ning kuigi kõigi fiktiivsete abielude puhul ei esine ekspluateerimise tunnuseid või seoseid inimkaubandusega, on mõnede puhul see siiski nii.

„Inimkaubanduse ja fiktiivsete abielude ennetamine: multidistsiplinaarne lahendus” (HESTIA) on riikidevaheline projekt, mis keskendub inimkaubanduse ja fiktiivsete abielude seostele. Projekti viidi läbi 2015. aasta jaanuarist kuni 2016. aasta detsembrini Euroopa Komisjoni rände ja siseasjade peadirektoraadi programmi „Kuritegevuse ennetamine ja selle vastu võitlemine” (ISEC)¹ rahalise toetusega. Osalevad riigid olid Eesti, Iirimaa, Leedu, Läti, Slovaki Vabariik ja Soome^{2,3}. Projekti koordineeris Läti siseministerium ja projekti partnerid olid ÜRO juures tegutsev Euroopa Kriminaalpreventsiooni ja Kontrolli Instituut (HEUNI) Soomes, Iirimaa sisserändajate nõukogu, vabauhendus Caritas Lithuania, MTÜ Living for Tomorrow Eestis, ühing Patvērums „Drošā māja” Lätis ja Slovaki Vabariigi siseministerium.⁴ Iga partner hoolitses projekti tegevuste eest riiklikul tasemel, välja arvatud Läti siseministerium, mis koordineeris ka projekti üldisi tegevusi, ning HEUNI, mis juhtis ja koordineeris uurimistööd.

HESTIA projekti põhieemärk oli vaadelda inimkaubanduse ja fiktiivsete abielude nähtust, pakkuda selgemat fiktiivse abielu kui inimkaubanduse osa definitsiooni ja algatada ulatuslikku ennetustegevust. Seda tehakse projekti

¹ Projekti „Inimkaubanduse ja fiktiivsete abielude ennetamine: multidistsiplinaarne lahendus” (HESTIA) rahastab rände ja siseasjade peadirektoraat Euroopa Komisjoni programmi „Kuritegevuse ennetamine ja selle vastu võitlemine” läbi.

² Soome mainimine tekstis viitab HEUNI asukohale. Otsest välitööd Soomes läbi ei viidud.

³ Ka Ühendkuningriiki ja Küprost kutsuti osalema, kuid Iirimaa oli ainuke sihtriik, kust leiti projekti rakendamises osaleda sooviv üksus.

⁴ Assotsieerunud partnerid on Läti riigipolitsei, Läti välisministerium ning justiits- ja võrdõiguslikkuse ministerium Iirimaaal.

mitmete tegevuste kaudu, mille puhul on ühine uurimistöö üks põhitegevusi. Samuti korraldati üleriigilisi ümarlaudu, et arutleda fiktiivsete abielude ja nende seoste üle inimkaubandusega ning koguda kokku mitmekülgne ekspertide rühm, et arutleda probleemi ulatuse üle rahvuslikul tasandil. Lisaks hõlmab projekt ka koolitusi, mille puhul kasutatakse uurimistöö tulemusi selleks, et välja töötada koolitusmaterjal, mida saaks kasutada suur hulk erinevaid professionaale, kes töötavad inimkaubanduse mõistes haavatavate isikutega. Hulk koolitusi korraldatakse Eestis, Iirimaa, Leedus, Lätis ja Slovaki Vabariigis, et parandada professionaalide võimekust ning suurendada nende teadlikkust ekspluateerivatest fiktiivsetest abieludest ja nende sidemetest inimkaubandusega. Lõpptulemusena parandab see inimkaubanduse vastast multidistsiplinaarset koostööd ning aitab kaasa haavatavate isikute ekspluateerimise ja inimkaubanduse ennetamisele. Sellele lisaks on projekti eesmärk tulemusi Euroopas laialdaselt levitada ja ELi inimkaubanduse vastase võitluse päeva raames ellu viia mitmeid tegevusi ning lõpetuseks korraldada konverents, kus arutatakse projekti tulemusi ja soovitusi.

HESTIA projekti uurimistegevuse osa üritab selgitada ja aidata luua ühist arusaamist inimkaubanduse arenevast olemusest, mis on seotud fiktiivsete abielude ja neist tuleneva inimeste ekspluateerimisega. Sellisel ekspluateerimisel võib olla erinevaid eesmärke, nagu seksuaalne ärakasutamine, sunnivõimuline töö ja kodune sunnitöö. Ühine uurimisraport vaatleb seoseid fiktiivsete abielude ja inimkaubanduse vahel ja arutleb uuritava nähtuse definitsiooni üle. Uurimistegevus on eriti keskendunud fiktiivsetele abieludele inimkaubanduse kontekstis (ja mitte fiktiivse abielu nähtusele üldiselt), mille puhul on oluline just ekspluateerimise tunnus. Samuti pakub see uut teavet nende haavatavate kohtade, tegurite, meetodite ja kanalite teemal, mis inimkaubanduse alla minevate fiktiivsete abielude tekkeni viivad. Ekspluateerivate fiktiivsete abielude nähtus on tihedalt seotud inimkaubandusega sundabielude eesmärgil ja abielu kui inimkaubanduse ohvrite värbamise vormiga. See nähtus on oma olemuselt vägagi soopõhine. (Potentsiaalsed) ohvrid on naised ELi riikidest ning enamik kolmandate riikide kodanikke on mehed.

Inimkaubandus üldiselt on kuritegevuse liik, mille puhul segab andmete kogumist mitte ainult kuritegevuse varjatud olemus, vaid ka võimalike kasutatavate definitsioonide ja kontseptsioonide lai ulatus (KOM 2016). Seetõttu ei keskendunud see projekt mitte ainult kohtuasjadele ega võimuorganitele silma jäänud juhtumitele, vaid kasutas ka vabaühenduste ja teiste organisatsioonide ning meedia poolt tuvastatud juhtumeid. Projektis kasutati metoodikat, mille töötas esmakordselt välja HEUNI eelneva projekti jaoks, mis keskendus sunnivõimulisele tööle (FLEX), ja mis põhineb teabe kogumisel suurest hulgast erinevatest allikatest võitlemaks vaatluse all oleva kuritegevuse varjatud olemusega. FLEX projektiga loodi metoodika, mida saab kohalikul tasandil rakendada ja mis kasutab nii kvalitatiivseid kui ka kvantitatiivseid teabeallikaid (vt Jokinen et al. 2011, 314–316).

Uurimistöö tegeleb terve hulga erinevate küsimustega. See uurib järgnevat

- 1) Mis seosed on fiktiivsete abielude (korraldamise) ja kriminaalse inimkaubanduse vahel?
- 2) Kuidas satuvad fiktiivseid abielusid sõlmivad isikud eksploateerimise ja inimkaubanduse olukordadesse?
- 3) Millist laadi ära kasutamist ohvrid kogevad?

Lisaks keskendub uurimus struktuursetele küsimustele, nagu õigusaktid ning ohvrite tuvastamine ja abistamine. Uurimus üritab selgitada järgnevat

- 4) Mis on süsteemi/seadusandluse/halduskorra nõrgad küljed, mis lasevad inimkaubandusel fiktiivsete abielude kontekstis toimida?
- 5) Mida saaks teha, et parandada (inimkaubanduse ja tõsise eksploateerimise) juhtumite ja ohvrite identifitseerimist?
- 6) mida saaks teha, et parandada ohvritele abi andmist?

Lõpetuseks arutleb uurimus ennetuse üle ja esitab järgneva küsimuse

- 7) Mida saaks teha, et eksploateerimist ennetada?

See raport koosneb viie riigi eraldiseisvatest raportitest Eestist, Iirimaalt, Leedust, Lätist ja Slovaki Vabariigist⁵ ning käesolevast sissejuhatusest, mis võtab kokku riikide uurimuste peamised tulemused ja pakub selle nähtuse üleüldist analüüsi. Käesoleva uurimistöö (selle aruande esimese osa) sissejuhatuse ja kokkuvõtte on koostatud HEUNI. Esiteks on välja toodud ja selgitatud uurimuse erinevaid termineid ja kontseptsioone ning esitatud üldine õigusraamistik. Seejärel on välja toodud eelnevad teadusuurimused, et luua alus nähtuse ühiseks mõistmiseks ja et arutleda abieluga seotud rände üle laiemas kontekstis. Järgmises peatükis on lähemalt kirjeldatud andmete allikaid ja töös kasutatud uurimismeetodeid ning välja toodud inimkaubandusega seotud eetilised probleemid. Pärast seda on esitatud riikide tulemuste kokkuvõtte selleks, et esitleda uurimuse peamisi leide ja tuua välja riikide ühisosa ja nendevahelised erinevused. Seejärel on arutletud inimkaubanduse ja fiktiivsete abielude seoste üle. Lõpetuseks on toodud kokkuvõtte ja mitmed strateegilised soovitused, et parandada ELi tasemel fiktiivsete abielude vastast tegevust.

⁵ Vastavates riikides viidi uurimistööd läbi HEUNI juhiste põhjal. Kuid iga riigi raporti, kaasa arvatud tulemuste ja soovituste, eest vastutavad vastavad autorid.

2. Kontseptsioonid ja definitsioonid

See uurimus keskendub fiktiivsetele abieludele kolmandate riikide kodanike ja ELi kodanike vahel, kellel on õigus ELi sees vabalt liikuda ja elada riikides, mis pole nende kodakondsusjärgne riik.⁶ Nõuded, mis kirjeldavad abielude seaduslikkust, on välja toodud kõigi viie HESTIA projekti riigi tsiviilõiguse sätetes. Üldiselt hõlmavad abielu seaduslikkuse nõuded seda, et partnerid on teatud vanusest vanemad, on võimelised andma oma täieliku teadliku nõusoleku abielu sõlmimise kohta ja see nõusolek ei ole muutunud kehtetuks sundimise, surveavaldamise, vägivalda, ähvarduste või muude teovõimetuse tegurite tõttu, nt ohvril on psühhosotsiaalsed probleemid (Psaila et al. 2016).

Küsimused selle kohta, mis teeb ühe abielu tõeliseks ja mis teeb abielust fiktiivse abielu, on muidugi väga asjakohased. Enamiku allikate kohaselt eristab fiktiivse abielu tõelisest abielust selle taga olev *kavatsus*. Euroopa Komisjoni (2014) käsiraamatu kohaselt, mis vaatles ELi kodanike ja kolmandate riikide kodanike vaheliste väidetavate mugavusabielude probleemi, on *tõelise abielu* tunnuseks abielluva paari kavatsus koos luua kestav perekondlik üksus ja elada autentses abielus, kuid *fiktiivne abielu* sõlmitakse eesmärgiga saada ELi seadustest tulenevat vaba liikumise ja elamise õigust. Eri riigid ja allikad kasutavad üldiselt erinevaid termineid, kuid tavaliselt viidatakse nendega sarnastele nähtustele ja nendega kirjeldatakse abielu sõlmimise taga olevaid kavatsusi, pidades eriti silmas fiktiivseid abielusid (*sham marriages*) ja mugavusabielusid (*marriages of convenience*) (KOM 2016). Kontekstist olenevalt võivad mitmed terminid olla kasutuses fiktiivse abielu (*sham marriage*) sünonüümidena: *mugavusabielu* (*marriage of convenience*), *fiktiivne abielu* (*fictitious marriage*), *võltsabielu* (*fake marriage*), *valeabielu* (*false marriage*) ja *petuabielu* (*bogus marriage*).⁷

Tihti kasutatakse, eriti ametlikes dokumentides⁸, terminit *mugavusabielu* (*marriage of convenience*), mis on ilmselt *fiktiivsele abielule* (*sham marriage*) kõige lähem paralleeltermin. Selles kontekstis on mugavusabielu laialdaselt mõistetud kui „abielu, mis on sõlmitud vaid selleks, et kolmanda riigi kodanik saaks ELi õiguse alusel elamisõiguse, millele tal muidu õigust ei ole” (KOM 2014). Seega on selle abielu eesmärk seadustada kolmanda riigi kodaniku Euroopa Liidus viibimine.

Kuigi eelpool mainitud terminid tunduvad sarnased, võivad neil olla mõneti erinevad tähendused või vähemasti erinevad konnotatsioonid. Näiteks võivad terminid *fiktiiv-* (*fictitious*), *võlts-* (*fake*) ja *valeabielu* (*false marriage*) viidata

⁶ Abielud ELi kodanike vahel ei ole selle projekti uurimisobjektiks, nagu ka abielud kolmandate riikide kodanike vahel, kes elavad ELis.

⁷ Üldiselt pole need terminid (ja nende vasted erinevates Euroopa Liidu keeltes) seadustes tunnustatud, kuid neid kasutatakse dokumentides, sotsioloogias ja kriminoloogias sellele nähtusele viitamiseks.

⁸ Nõukogu resolutsioon meetmete kohta, mis tuleb võtta fiktiivabielude vastu võitlemiseks (1997).

sellele, et abielu pole nn reaalne. Ometi on kõik HESTIA projekti raames vaadeldud abielud ametlikult kehtivad abielud, olenemata nendest terminitest, mis riikide raportites esinevad. Vale on ainult abielu sõlmimise motiiv. Seega võib öelda, et need abielud ei ole fiktiivsed või võltsid selles mõttes, et neid ei saaks reaalselt abieludeks pidada. Kuid need abielud ei ole tõelised selles mõttes, et nende sõlmimise eesmärk ei ole armastus või soov perekonda luua ega autentset perekonnaelu elada. Seega on projekti raames uuritud abielud ametlikult kehtivad, kuid nad pole autentsed.

Üritades selle nähtusega seotud terminoloogiat kategoriseerida, soovib Euroopa Komisjoni käsiraamat (2014) eristada seaduse mõistes legaalseid abielusid nendest, mis on sõlmitud valedokumente kasutades. Euroopa Komisjon soovib kasutada termineid *võlts-* (*fake*), *vale-* (*false*), *petu-* (*bogus*) ja *fiktiivabielu* (*fictitious marriage*) viitamaks abieludele, mis on sõlmitud valedokumente kasutades, näiteks võltsitud abielutunnistusi. *Mugavusabielud* (*marriages of convenience*), *fiktiivsed abielud* (*sham marriages*), *sundabielud* (*forced marriages*) ja *pettuse mõjul sõlmitud abielud* (*marriages by deception*) on abielud, mis on sõlmitud seaduslike dokumente kasutades, kuid nende puhul erineb abielu sõlmimise eesmärk. Võib ka olla, et mõlemad abikaasad osalevad selles vabatahtlikult, nõustudes vabast tahtest astuma suhtesse, mille eesmärk on ELi seadusi kuritarvitada (*mugavusabielud* ja *fiktiivsed abielud*) või kolmanda riigi kodanik petab ELi kodanikust abikaasat, pannes ta uskuma, et tegemist on autentse suhtega, kuigi tegelikult on selle isiku eesmärgiks ELi seadusi ära kasutada (*pettuse mõjul sõlmitud abielu*). (KOM 2014)

HESTIA projekti uurimisalast väljaspool on hulk teisi termineid, mida kasutatakse abieluvormide kohta, mis on ELis vähem levinud, kuid mida mitmel pool maailmas esineb. *Korraldatud abielud* (*arranged marriages*) on abielud, mille puhul on kolmandal osapoolel (nt vanematel või hooldajatel) peamine roll partneri valikul, seda mõlema abikaasa nõusolekul. Korraldatud abielu on tõeline abielu, kui see on mõlema abikaasa soovil ja nende vabast tahtest sõlmitud. Vaba tahte ja abiellumiseks nõusoleku andmise idee on mõneti abstraktne kontseptsioon, kuna tihti on need abielud sügavalt traditsioonidega seotud. Põhimõtteliselt peaks EL tunnistama igal pool üle maailma legaalselt sõlmitud abielusid. Kuid liikmesriigid ei ole kohustatud tunnistama abielusid, mis on nende seadustega keelatud (nt polügaamsed abielud). (KOM 2014)

Ei ole olemas rahvusvaheliselt tunnustatud *sundabielu* (*forced marriage*) ametlikku definitsiooni, kuid seda võib kirjeldada kui olukorda, mille puhul abielu sõlmitakse ühe või mõlema osapoolle vaba tahte ja nõusolekuta, seda ähvarduste, pettuse ja sunni mõjul (FRA 2014). Neid tunnuseid võib tavaliselt näha inimkaubanduse olukordades. Sundabielu kontseptsiooni alla mahuvad spetsiifilisemad vormid, nagu *orjusabielu* (*servile marriage*), mille puhul inimene müüakse, antakse üle või päritakse ja *lapsabielu* (*child marriage*), mis on sundabielu vorm, kuna lapsed pole ametlikult võimelised nõusolekut andma või kasutama oma õigust abielust keelduda (Lyneham ja Richards 2014, lk 3). Sundabielude puhul nähakse tavaliselt seoseid teatud etniliste kogukondade või

vähemusgruppide tavadega. Selle läbiviijad on tavaliselt vanemad, perekonnaliikmed või suguvõsa liikmed (FRA 2014).

Lisaks eespool mainitud terminitele kasutatakse terminit *kaitseabielu* (*protection marriage*), viitamaks fiktiivsele abielule, mille eesmärk on seotud protesti väljendamisega, näiteks kui isik abiellub sisserändajaga poliitilistel või idealistlikel kaalutlustel või lihtsalt sooviga aidata ja kaitset pakkuda (Econ Pöyry 2010).

Tegelikkuses võivad siin esitatud definitsioonid ja kontseptsioonid kattuda. Kuid selles uurimuses eristatakse fiktiivset abielu korraldatud abielust ja sundabielust. See uurimus keskendub fiktiivsetele abieludele, mis on sõlmitud eelkõige eesmärgiga saada kolmandate riikide kodanikule ELi elamisluba. Kuna projekt on keskendunud eriti inimkaubandusega seotud fiktiivsetele abieludele (ehk fiktiivsetele abieludele inimkaubanduse kontekstis / inimkaubandusele fiktiivsete abielude eesmärgil), siis oli vaja kontseptsiooni, mis hõlmab ka ekspuuteerimise tunnust. Projekti partnerid võtsid projekti alguses kasutusele termini *ekspuuteeriv fiktiivne abielu* (*exploitative sham marriage*). See termin viitab *fiktiivsetele abieludele, millega kaasnevad ekspuuteerimise tunnused*. Uurimus vaatleb nii juhtumeid, millega kaasnevad ekspuuteerimise tunnused, kuid mis ei käi tegelikult inimkaubanduse alla kui ka juhtumeid, mida võib inimkaubanduseks pidada (ehk inimkaubandus fiktiivsete abielude jaoks/(eesmärgil)). Tegelikuses ei ole lihtne erinevaid ekspuuteerimise vorme eristada. HESTIA projekti puhul käivad ekspuuteeriva fiktiivse abielu termini alla erinevad fiktiivse abielu ja sellest tuleneva ekspuuteerimise juhtumid ja seda nähtust vaadeldakse laiemast sotsioloogilisest vaatenurgast, mitte kui seaduse kategooriat või selle poolt defineeritud nähtust.

Nende kontseptsioonide ja nähtuste määratlemise puhul on oluliseks ja keskseks aspektiks erinevus selles, kelle või mille vastu fiktiivne abielu ja inimkaubandus suunatud on. Fiktiivne abielu on kuritöö või tegevus riigi vastu, kuid inimkaubandus on isikuvastane kuritöö. Selles mõttes saab tõmmata paralleeli inimeste ebaseadusliku üle piiri toimetamisega. Inimeste ebaseadusliku üle piiri toimetamise puhul ei ole ohvreid, protsessi käigus kuritarvitatakse ainult riikide seadusi. Selle projekti puhul keskendume me inimeste ekspuuteerimisele. Samuti on oluline sundabielu ja ekspuuteeriva fiktiivse abielu vaheline erinevus. Me ei keskendu ainult sellele, kas potentsiaalseid ohvreid on algselt sunnitud kolmandate riikide kodanikega abielluma, vaid pigem abielust tulenevatele ekspuuteerimise tunnustele ja kogu protsessi asjaoludele, seda nii värbamise jooksul kui ka sihtriigis, enne ja pärast abielu sõlmimist. Terminiga ekspuuteeriv fiktiivne abielu üritatakse välja tuua ekspuuteerimise asjaolusid, mis ei lase isikul sellest olukorrast lahkuda ja raskestimärgatavaid liikumiskontrolli vorme ning tunnuseid, mis näitavad ohvrite sõltuvust oma abikaasadest, värbajatest või nende abielude korraldajatest. Mõnikord kaasneb uuritavate juhtumitega sundus juba alguses (ehk värbamise ajal) ning seega saaks neid juhtumeid defineerida sundabieludena, kuid mõnikord ei ole see nii. Inimene võib soovida fiktiivset abielu sõlmida, kuid hiljem võidakse teda ära kasutada. Tegelikult võib ELi kodaniku roll abikaasana (enamasti naiste puhul)

muutuda kurjategijast (riigivastase (kergema) õigusrikkumise või pettuse toimepanijast) ohvriks (ekspluateerimise või ekstreemsematel juhtudel inimkaubanduseni).

Tuleb ka märkida, et projektiga tegelevad kuuest riigist partnerid, kes kasutavad kuut eri keelt (eesti, inglise, läti, leedu, slovaki ja soome) ning see tähendab kontseptuaalset väljakutset. Iga partner (välja arvatud Iirimaa) pidi leidma oma keeles sobivad terminid, mida ingliskeelsetega kõrvuti kasutada. Lisaks võivad riikide tasandil kasutatavad terminid erineda ELi tasandil kasutatud terminitest. Näiteks kasutatakse Lätis terminit fiktiivabielu näiliku abielu sünonüümina, aga ELi tasandil võidakse fiktiivabielu määratleda kui valedokumente kasutades sõlmitud abielu. Samuti kasutab Slovakkia oma uurimuses ekspluateeriva fiktiivse abielu asemel peamiselt terminit sundabielu.

3. Õigusraamistik ja rahvusvahelised vahendid

Inimkaubanduse vastast tegevust juhivad mitmed rahvusvahelised õigusaktid ja õigusraamistikud. Esimene ülemaailmne õiguslikult siduv inimkaubandusega seotud kokkulepe on Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni naiste ja lastega kaubitsemise ning muu inimkaubanduse ärahoidmise ja selle kuriteo eest karistamise protokoll. See protokoll täiendab rahvusvahelise organiseeritud kuritegevuse vastu võitlemise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni konventsiooni. 2015. aasta detsembriks olid protokolliga allkirjastanud 169 osapoolt, sealhulgas Läti (2004), Slovaki Vabariik (2004), Eesti (2004), Leedu (2003) ja Iirimaa (2010) (UNODC 2015).

ÜRO inimkaubanduse protokoll peetakse esimeseks üldiseks ja juhtivaks inimkaubanduse määrajaks. Selle eesmärgid on hoida ära ja võidelda inimkaubanduse vastu, kaitsta ja abistada sellise kaubitsemise ohvreid ning nende eesmärkide saavutamise nimel soodustada protokolliosaliste vahelist koostööd (artikkel 2). Protokollis on kirjas järgnev:

„Inimkaubandus tähendab isiku ekspluateerimiseks tema värbamist, vedamist, üleandmist, majutamist või vastuvõtmist, inimröövi toimepanemise või muul viisil jõu kasutamise või sellega ähvardamise, petmise, võimu kuritarvitamise või isiku abitu seisundi ärakasutamise või teist isikut kontrolliva isiku nõusoleku saavutamiseks makse tegemise või vastuvõtmise või muu hüvise pakkumise või vastuvõtmise või muu kuritarvituse teel. Ekspluateerimisena käsitletakse ka teise isiku prostitueerimisele sundimist või muul viisil seksuaalset ärakasutamist, sunniviisilist tööd või teenistust, orjuses või sama laadi seisundis pidamist või elundi sunniviisilist eemaldamist;”

Seega on inimkaubanduse kuritegu defineeritud üsna keerulisel viisil, eriti kuna ekspluateerimine võib esineda mitmel kujul, nagu seksuaalne ekspluateerimine, sunniviisiline töö või elundi sunniviisiline eemaldamine. Sunniviisiline töö on defineeritud ILO konventsioonis nr 29 aastast 1930, mis keelab sunniviisilise või kohustusliku töö illegaalse kasutamise. ILO sunniviisilise töö vastases konventsioonis tähendab mõiste sunniviisiline või kohustuslik töö (artikkel 2) igasugust tööd või teenistust, mida nõutakse mistahes isikult ükskõik missuguse karistusega ähvardades ja milleks see isik ei ole ennast vabatahtlikult pakkunud. ILO on üles loetlenud järgnevad tunnused, mis kirjeldavad õiguste või privileegide kaotust, mis viitavad sunniviisilise töö olukorrale (ILO 2005, 20–21)

- Füüsiline või seksuaalne vägivald või sellise vägivallaga ähvardamine.
- Töötaja liikumise piiramine, nt vangistamine või vastuvõtva kogukonnaga kontakti takistamine.
- Laenuvõlgnevus või võlaorjus, mis tuleneb nt värbamise ja transpordi protsessist.
- Töötasu kinnipidamine või töötajale üldse maksmast keeldumine.
- Passi ja isikutunnistuse äravõtmine.

- Võimuorganite ülesandmisega ähvardamine.

Kuigi ÜRO inimkaubanduse protokoll ei maini abielu kui potentsiaalset ekspluateerimise vormi, on sealne inimkaubanduse definitsioon jäetud lahtiseks just sellel põhjusel, et hõlmata uusi inimkaubanduse vorme, kui nad peaksid tekkima (MacLean 2013). Olenemata ekspluateerimise vormist, on oluline märkida, et kavatsetava ekspluateerimise ohvri nõusolekut peetakse tähtsusetuks, kui kasutatud on mõnda eelpool mainitud vahendit (artikkel 3b).

Euroopa Nõukogu 2005. aasta inimkaubanduse vastu võitlemise konventsioon määratleb inimkaubandust ÜRO protokolliga sarnaselt, kuid rõhutab eriti inimkaubanduse ohvrite ja nende õiguste kaitsmist. See on õiguslikult siduv dokument, mis üritab inimkaubandust ennetada, selle ohvreid kaitsta ja propageerida rahvusvahelist inimkaubanduse vastast koostööd. Konventsiooni alla käivad kõik inimkaubanduse avaldumisvormid, olenemata sellest, kas see on riigisisene, riikidevaheline, seotud organiseeritud kuritegevusega või mitte (artikkel 2). Konventsiooni rakendamise jälgimiseks on loodud eraldi järelevalveorganisatsioon GRETA. Eesti, Läti, Leedu, Iirimaa ja Slovaki Vabariik on kõik konventsiooni ratifitseerinud.

Euroopa Liidu inimkaubanduse vastane tegevuskava toob välja, et inimkaubandus on eelkõige keelustatud Euroopa Liidu põhiõiguste harta artikliga 5. Viimase aja progressi hulgas on olnud direktiivi 2011/36/EL vastuvõtmine, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset. Direktiiv defineerib inimkaubandust järgnevalt (artikkel 2.1):

„Isiku värbamine, transportimine, üleviimine, varjamine või vastuvõtmine, sealhulgas kõnealuse isiku üle saavutatud kontrolli vahetamine või üleandmine, milleks kasutatakse ähvardusi, jõudu või muid sunnimeetodeid, inimröövi, kelmust, pettust, võimu või kaitsetu seisundi kuritarvitamist või teise isiku üle kontrolli omava isiku nõusoleku saavutamiseks raha või hüvitiste võtmist või andmist ärakasutamise eesmärgil.”

Kuigi direktiiv ei maini väljatoodud ekspluateerimise tüüpide all sundabielu⁹, on preambulis soovitatud, et inimkaubanduse definitsioon peaks hõlmama ka sundabielu kui ekspluateerimise vormi.¹⁰

Teiste meetmete, mis inimkaubanduse vastast direktiivi täiendavad, hulgas on ELi õigusaktid, mis käsitlevad inimkaubanduse ohvrite õigust ELis elada (direktiiv 2004/81/EÜ), laste seksuaalset ekspluateerimist (2011/92/EL) ja tööandjate, kes teadlikult palkavad riigis illegaalselt viibivaid kolmandate riikide

⁹ „Ärakasutamine hõlmab vähemalt isiku kasutamist prostituudina või muid seksuaalse ärakasutamise vorme, sunniviisilist tööd või pealesunnituid teenuseid, sealhulgas kerjamine, orjust või muid samalaadseid tingimusi, sunnitööd, ärakasutamist kuritegelikuks tegevuseks või elundite eemaldamist (direktiivi 2011/36/EL artikkel 2.1).”

¹⁰ Direktiivi 2011/36/EL põhjendus 11, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset ja millega asendatakse nõukogu raamotsus 2002/629/JSK (ELT L 101, 15.4.2011, lk 1).

kodanikke, vastaseid sanktsioone ja meetmeid (direktiiv 2009/52/EÜ). Nõukogu direktiiv 2002/90/EÜ (ELT L 328, 05/12/2002, lk 17), mis defineerib ebaseaduslikule piiriületamisele, läbisõidule ja elamisele kaasaaitamise, loetleb ka meetmeid, mida tuleks võtta ebaseaduslikule sisserändele kaasaaitamise vastu nii seoses ebaseadusliku piiriületamisega kitsas tähenduses kui ka juhul, kui selle eesmärk on inimeste ekspluateerimisega tegelevate võrkude alalhoidmine. Teatis „ELi sisejulgeoleku strateegia toimimine” (KOM 2010) vaatleb samuti inimkaubandust nagu ka ELi kava inimkaubanduse tõkestamise ja sellevastase võitluse heade tavade, standardite ja korra kohta (2005/C 311/01) ning komisjoni talituste tödokument, mis käsitleb ELi kava rakendamise hindamist ja järelevalvet (Euroopa Komisjon 2012). (Euroopa Komisjon 2016.)

ELil on volitus kindlustada, et selle kodanikud ja selle piires liikuvad välismaalased on kaitstud. Ohvrite direktiiv (direktiiv 2012/29/EL), mis seab paika kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded, kindlustab, et kuriteo ohvriks langenud isikuid tunnustatakse, et neisse suhtutakse austusega ja neile tagatakse piisaval tasemel kaitse, toetus ja õiguskaitses kättesaadavus. ELi liikmesriigid pidid direktiivi sätteid oma riikide õigusaktidesse üle võtma 16. novembriks 2015. Direktiivis nõutakse ka seda, et liikmesriigid tagavad, et ametnikud, kes tõenäoliselt puutuvad kokku kuriteoohvritega, läbivad koolituse, et suurendada nende teadlikkust kuriteoohvrite vajadustest, ja soodustavad liikmesriikidevahelist koostööd ning riiklike teenistuste ohvrite õiguste alase tegevuse koordineerimist.

Kõigi viie osaleva riigi jaoks on siduvad rahvusvahelised inimõiguste konventsioonid, nagu näiteks Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, mis käsitleb nii inimkaubandust kui ka sundabiellu inimõiguste rikkumisena. Riikidest osapooled on võtnud endale kohustuse inimõigusi ja vastavaid väärtusi ülal hoida, mis omakorda juhib valitsusesindajate tööd. Lisaks sätestatakse Euroopa Nõukogu naistevastase vägivalla ja perevägivalla ennetamise ja tõkestamise konventsioonis (niinimetatud Istanbuli konventsioonis), et konventsiooniosalised võtavad vajalikke seadusandlikke või muid meetmeid tagamaks, et täiskasvanu või lapse tahtlik abielluma sundimine oleks kriminaliseeritav (Euroopa Nõukogu 2011). Eesti, Iirimaa, Leedu, Läti ja Slovakkia ei ole veel konventsiooni ratifitseerinud.

Õigus liikuda ja elada vabalt liikmesriikide territooriumil on samuti üks ELi õigustes sätestatud põhiõigusi ja Euroopa integratsiooni nurgakivi. Euroopa Liidu kodakondsuse direktiiv (direktiiv 2004/38/EÜ) annab igale ELi kodanikule ja nende abikaasale õiguse igas ELi 28 riigis¹¹ reisida, töötada ja elada kuni kolm kuud, ilma et nad peaksid täitma muid formaalsusi peale nõude omada kehtivat isikutunnistust või passi. Pärast kolme kuu möödumist peavad ELi kodanikud elamisõiguse jaoks täitma teatud tingimusi, mis olenevad nende staatusest vastuvõtvast liikmesriigis. Õppuritel ja teistel majanduslikult

¹¹ Austria, Belgia, Bulgaaria, Eesti, Hispaania, Horvaatia, Iirimaa, Itaalia, Kreeka, Küpros, Leedu, Luksemburg, Läti, Madalmaad, Malta, Poola, Portugal, Prantsusmaa, Rootsi, Rumeenia, Saksamaa, Slovakkia, Sloveenia, Soome, Ühendkuningriik, Taani, Tšehhi Vabariik ja Ungari.

mitteaktiivsetel isikutel, näiteks pensionäridel, ja nende pereliikmetel on õigus elada teise liikmesriigi territooriumil kauem kui kolm kuud ainult siis, kui neil on üldine ravikindlustus ja neil on enda ja oma pereliikmete jaoks piisavalt vahendeid, et mitte koormata oma elamisperioodi ajal vastuvõtva liikmesriigi sotsiaalabisüsteemi.

Töötajad võivad teise liikmesriigi territooriumil elada ilma muid nõudeid täitmata vähemalt kuus kuud või kauem, kui nad saavad tõendada, et neil on tegelik võimalus tööd leida. Pärast viit aastat saavad ELi kodanikud ja nende pereliikmed alalise elamisõiguse (KOM 2013). Õiguste kuritarvitamise või pettuse, näiteks mugavusabielude või võltsitud dokumentide puhul võivad liikmesriigid vastu võtta vajalikud meetmed direktiivist tulenevate õiguste lõpetamiseks, kehtetuks tunnistamiseks või nendest keeldumiseks.

4. Hetkeolukord ja eelnevad teadusuuringud, mis on vaadelnud eksploateerivaid fiktiivseid abielusid ja nende seoseid inimkaubandusega

Olenemata sellest, et vabaühendused ja uuriv ajakirjandus on tuvastanud fiktiivabielu juhtumeid, millega kaasnevad eksploateerimine ja inimkaubanduse tunnused, olenemata ülemaailmsest inimkaubanduse vastasest liikumisest ja olenemata kasvavast seksuaalset ja tööjõu eksploateerimist vaatlevate teadusuuringuste hulgast, on väga vähe uuritud fiktiivseid abielusid, mis on korraldatud eksploateerimise eesmärgil. Enne HESTIA projekti ei ole Euroopa tasandil algatatud ühtegi ühist uurimisprojekti või poliitikameetmeid, mis vaatleksid fiktiivsete abielude eksploateerivaid tunnuseid ja nende abielude võimalikke seoseid inimkaubandusega. Küll aga leidub uurimusi, mis on vaadelnud seotud küsimusi, nagu on sundabielud ja inimkaubandus. Selles peatükis kirjeldatakse lühidalt neid uurimusi.

Kuigi mugavusabielud, mille eesmärgiks on saada kolmandate riikide kodanikele ELi elamisluba, on tuntud nähtus, siis fiktiivsed abielud kui potentsiaalne inimkaubanduse osa on alles üsna hiljuti tuvastatud eksploateerimise vorm (vt ka Donovan et al. 2015). Euroopa Komisjoni liikmesriikidest kogutud inimkaubanduse 2013–2014 andmed¹² näitavad, et Euroopas kõige levinum inimkaubanduse vorm on seksuaalne eksploateerimine (67% registreeritud ohvritest), sellele järgnevad tööjõu eksploateerimine (21% registreeritud ohvritest) ja muud eksploateerimise vormid (12% registreeritud ohvritest), mille alla kuulub nt inimkaubandus sunniviisilise kerjamise, koduse sunnitöö, kuritegeliku tegevuse, sundabielu, fiktiivabielu ja elundite eemaldamise eesmärgil. Liikmesriigid teatavad üha rohkematest sundabieludest ning fiktiivsetest abieludest ja juhtumitest, kus inimesed langevad mitmesuguse eksploateerimise ohvriks, mis on inimkaubandusega seotud (KOM 2016).

Kuigi ohvrite hulgas on igast vanusest, soost ja igasuguse taustaga inimesi, näitab statistika selgelt, et enamik ohvritest on naised ja tüdrukud (Psaila et al. 2016). ÜRO uimastite ja kuritegevuse vastu võitlemise büroo (UNODC), Eurostati ja Europoli statistiliste andmete kohaselt esineb suurim sooline erinevus seksuaalse eksploateerimise eesmärgil toimuva inimkaubanduse juures, mille puhul on 96% teadaolevatest ohvritest naised ja tüdrukud. Ka teiste inimkaubanduse ohvrite eksploateerimise vormide juures esineb sooline erinevus, näiteks majapidamistöde jaoks eksploateerimise ning sund- ja fiktiivabielude puhul. (Walby et al. 2015.) ELis tuvastatud sundabielu juhtumite puhul on ohvrid peaaegu alati naised ja tüdrukud (vt Psaila et al. 2016).

¹² Eurostati viimane inimkaubanduse aruanne avaldati 2015 ja see vaates perioodi 2010–2012. Läbi Eurostati kogutud andmed komisjoni aruande jaoks, mis uurib inimkaubanduse vastase võitluse progressi, on viimased kogutud andmed ja need vaatlevad perioodi 2013–2014. Komisjoni aruande näitajad on suuresti kooskõlas eelmise Eurostati aruande suundumustega (KOM 2016).

Fiktiivsete abielude kui inimkaubanduse ohvrite ekspluateerimise vormi kasvanud tuvastamist demonstreerib ka see, et Europol väljastas varajase hoiatuse (2014), mis märgib, et on kasvanud juhtumite arv, mis seovad mugavusabielusid inimkaubandusega. Europol (2014; 2016) on tuvastanud, et Ida-Euroopa riigid on peamised selliseid abielusid sõlmivate ELi kodanike päritoluriigid. Donovan et al. (2015) kohaselt värbavad inimkaubitsejad Ida-Euroopa naisi kolmandate riikide kodanikega abielluma, lubades hästitasustatud töökohti. Tänu sellele saab peigmees taotleda elamisluba ja hiljem pruuti veelgi enam koduse sunnitöö ja/või seksuaalse ekspluateerimise eesmärgil ära kasutada. Mõne äärmuslikuma juhtumi puhul naisi lausa sunnitakse kolmandate riikide kodanikega abielluma.

Europoli (2014; 2016) kohaselt seisneb fiktiivsete abielude, millega kaasnevad ekspluateerimise tunnused, ja tavaliste mugavusabielude vaheline erinevus selles, et pruudi staatus muutub kuriteo toimepanijast ohvriks. Pruudid võivad alguses soovida abielluda, kuid pärast seda asjaolud muutuvad või meelitatakse neid valelubadustega (näiteks hästitasustatud töökohaga) ja seejärel sunnitakse abielluma. Europol (2016, 29) nimetab neid sunnitud fiktiivseteks abieludeks. Mõne sunnitud fiktiivse abielu juhtumi puhul on ohvrid röövitud, viidud nende tahte vastaselt sihtriiki ja sunnitud abielluma. Europol märgib ka seda, et juhtumite tuvastamine on raske, palub eesliini töötajate tähelepanelikkust võimalike märkide osas ja rõhutab kasvavat piiriülese koostöö vajadust. Uurimiste puhul ei pruugi andmed anda tegelikku pilti sellest, kas pruut on (ebaseaduslikule sisserändele kaasaaitamise) kaasosaline või (inimkaubanduse) ohver ehk kas inimkaubanduse tunnus on ebaseaduslikule sisserändele kaasaaitamise taht peidetud. (*ibid.*)

Anti-Slavery Internationali (ASI) uurimisprojekt RACE (2014) keskendus inimkaubandusele sunnitud kuritegevuse eesmärgil, vaadeldes Madalmaid, Tšehhi Vabariiki ja Ühendkuningriiki. Raport märkis, et fiktiivsed abielud on üks sunnitud kuritegevuse eesmärgil toimuvaid inimkaubanduse vorme. Lisaks rõhutas raport, et inimkaubanduse ohvreid võib ekspluateerida mitmesuguste kuritegelike tegevuste läbi ja samuti võivad mitmesugused ekspluateerivad tegevused toimuda samaaegselt (näiteks seksuaalne ekspluateerimine, kodune sunnitöö ja muud sunniviisilise töö vormid).

RACE projekt tuvastas Ühendkuningriigi kui sihtriigi, kust oli leitud sunnitud fiktiivse abielu¹³ eesmärgil toimuva inimkaubanduse juhtumeid. Nende fiktiivsete abielude puhul olid ELi kodanikest naised viidud Ühendkuningriiki ja sunnitud neid abielluma kolmandate riikide kodanikega, selleks et nood saaksid Ühendkuningriigis elamise õiguse. Kahe konkreetse näite puhul viidi Slovakkia naised Ühendkuningriiki kavatsusega sundida neid välismaalastega abielluma. Lisaks tõi raport (2014) välja juhtumi Tšehhi Vabariigist, mille puhul viidi kaks naist Ühendkuningriiki eesmärgiga sundida neid fiktiivset abielu sõlmima ja prostitueerima. Neid kaht vaimse puudega naist väärkoheldi

¹³ RACE projektis kasutatud terminit sunnitud fiktiivne abielu (*forced sham marriage*) on kasutanud ka Europol.

füüsiliselt ja vaimselt, sunniti prostitueerima ja kodust sunnitööd tegema ning ka Vietnami meestega abielluma, et nood saaksid elamisloa omandada. (*ibid.*) (Vaadake ka meediaartiklite näiteid, mis vaatlevad Ühendkuningriigis tuvastatud ekspluateerivaid fiktiivseid abielusid¹⁴.)

Psaila et al. (2016) sundabielude uurimus soolisest perspektiivist näitab, et enamik ELi liikmesriikides avastatud sundabielu eesmärgil toimuva inimkaubanduse ohvreid on naised. Neid juhtumeid on tavaliselt seostatud ohvrite halva majandusliku olukorra ja kehvade tööväljavaadetelega. Kõiki viit HESTIA partnerriiki mainiti raportis seoses juhtumitega, mille puhul viidi ELi kodanikest naised teise liikmesriiki ja sunniti neid (pärast esialgse nõusoleku tagasivõtmist) sõlmima mugavusabielu kolmanda riigi kodanikuga. Teise suundumusena võib välja tuua noorte Läti naiste, üksikemade või puudega naiste meelitamist hästitasustatud töökohtade lubamisega sihtriigis. Pärast saabumist tuleb välja, et neid töökohti ei ole olemas ja naised sunnitakse abielusid sõlmima. Sarnaseid juhtumeid on tuvastatud ka Ühendkuningriigis, kuhu viiakse tavaliselt Ida-Euroopa naised, et nad abielluksid Aasiast pärit elamisloata meestega. Tihti tuuakse ohvrid Ühendkuningriiki seaduslike töökohtade lubamisega. Nende juhtumitega on tihti kaasnenud ka teised ekspluateerimise vormid, nagu seksuaalne ekspluateerimine. (*ibid.*)

Seoseid kuritegeliku inimkaubanduse ja abielude vahel on tuvastatud ka Euroopast kaugemal. Lynehami ja Richardsi uurimistöö (2014) tuvastas Austraalias esinenud ekspluateerimise juhtumeid, mis olid seotud abielu- ja partnerite rändega. Uurimine paljastas juhtumeid, mille puhul olid naised, kes rändasid Austraaliasse, et abielluda Austraalia kodanikest meestega, sattunud ekspluateerivatesse olukordadesse. Partnerid olid kohtunud erinevatel viisidel, alustades korraldatud abieludest ja perekonnasidemetest kuni internetis tutvumise ja kohtamisteenusteni. Uurimus märkis ka seda, et kuigi kõik ohvrid olid abieluks nõusoleku andnud, siis olid nad ikkagi võimalikud inimkaubanduse ohvrid, kuna inimkaubanduse puhul on nõusoleku andmine tähtsusetu, kui selle saamiseks on kasutatud sundust, ähvardusi ja/või pettust. Selles uurimuses välja toodud naised peteti sellistes küsimustes, nagu kellega nad abielluvad, millised need abielud olema saavad ja mida neilt pärast Austraaliasse jõudmist oodatakse. (Vaadake Kast 1, kus on toodud uurimusest võetud näide selle kohta, kuidas abielu ja partnerite rännet on tõepoolest kasutatud inimkaubanduse jaoks Austraalias; Lyneham & Richards 2014.) Võrreldes HESTIA projektiga olid siin asjaolud teised, kuna nende abielude sõlmimise esialgne eesmärk oli ohvrid tuua Austraaliasse, et neid seksuaalselt või sunniviisilise töö jaoks ära kasutada.

¹⁴ Vaadake järgnevaid meediaartiklite näiteid: <http://www.theguardian.com/uk-news/2013/oct/10/four-jailed-trafficking-bradford-burnley>; http://www.cps.gov.uk/london/press_releases/three_sentenced_for_exploitation_and_sham_marriage_offences_in_london/; http://www.cambstimes.co.uk/news/four_guilty_of_exploitation_and_assisting_in_arranging_sham_marriages_1_4467054; <http://www.aljazeera.com/programmes/peopleandpower/2015/04/passport-thee-wed-150429154250997.html>

Ohvrite värbamiseks kasutati pettust ja nende eksitamist. Nagu ka HESTIA projekti puhul sõlmiti abielud teatud riigis elamise õiguse saamiseks, aga Austraalia juhtumite puhul vajasis elamisluba ohvrid, mitte kurjategijad.

Kast 1. Abielurändega seotud inimkaubandus Austraalias.

Päritoluriik Filipiinid – sihtriik Austraalia

Kohtuasjas R v. Kovacs, Queenslandi osariigi Ülemkohtus, väitsid riiklikud süüdistajad, et Zoltan ja Melita Kovacs korraldasid ja maksid ühele Austraalia kodanikule, et ta reisiks Filipiinidele, et abielluda ühe naisega, kavatsedes see naine Austraaliasse viia, et ta töötaks nende kiirtoidu müügikohas ning lisaks nende elukohas lapsehoidja ja koduabilisena. Austraaliasse jõudes töötas naine müügikohas 12 tundi päevas, viis ja pool päeva nädalas. Selle eest sai ta väga vähe palka. Kui ta ei olnud tööl, pidi ta hoolitsema kolme väikelapse eest ja tegema kodutöid. Ta üritas sellest olukorrast põgeneda, kuid Kovacsitel õnnestus ta orjastada, kasutades tema vastu tasustamata töö sundust, pidevaid seksuaalseid rünnakuid, verbalseid ähvardusi ja verbaalset väärkohtlemist, tema haavatava seisundi ekspluateerimist ja tema passi konfiskeerimist. Pärast kohtuasja uut läbivaatamist ülemkohtus aastal 2010, mõisteti Zoltan ja Melita Kovacs süüdi orjastamises karistusseadustiku seaduse 1995 paragrahvi 270.3 punkti 1 alusel ning neile mõisteti karistuseks vastavalt neli ja kaheksa aastat vangistust (Schloenhardt & Jolly 2010; Lyneham & Richards 2014, lk 6).

Üks teine Austraalia uurimuse leid oli, et partnerite rändega seotud inimkaubanduse juhtumeid tuvastatakse tihti ainult perevägivalda juhtumitena. See viib selliste seaduste rakendamiseni, mis hõlmavad perevägivalda, aga mitte inimkaubandust või ekspluateerimist, mis omakorda tõstatab olulisi küsimusi sellise inimkaubanduse juhtumite õige tuvastamise ja sobivate vastumeetmete kohta (Lyneham ja Richards 2014). Ohvrid olid kogenud mitmesugust erinevat väärkohtlemist (füüsilist, vaimset, majanduslikku). Väärkohtlejad olid abikaasad või nende suguvõsaliikmed ning sellele lisandus ka ohvrite/ellujääjate enda haavatavus rändajatena (piiratud inglise keele oskus ja eraldatus). Ekspluateerimise juures olid nähtavad inimkaubanduse tunnused, nagu omandiõiguse maksmapanek, võlaorjus, vabadusekaotus, väljasaatmisega ähvardamine, tööjõu ekspluateerimine, passide konfiskeerimine ja kodune sunnitöö. Saadi teada ka seda, et lapsi, kes olid Austraaliasse rännanud või kes olid nendes suhetes Austraalias sündinud, ekspluateeriti ja väärkoheldi. (*ibid.*)

Abielurännet esitletakse tihti kui arenguriikidest ja üleminekuriikidest pärit naiste sotsiaalse liikuvuse strateegiat. Kuid populaarkultuur ja akadeemikud kirjeldavad seda tihti kui nende naiste valikute puudumise tõttu tehtud otsust, kes on valmis end oma perekonna nimel ohverdama (Tyldum & Tveit 2008). Abielurändajad, nagu ka tööründajad, on ekspluateerimise suhtes haavatavad seksitööstuses ja tööturul (MacLean 2013). Abielurännet arutatakse selles raportis ainult lühidalt, sest kuigi fiktiivsete abielude ja ekspluateerimise vahel on puutekohad, on abieluränne siiski nähtus, mis erineb abieludest, mis on sõlmitud ainult sisserändeseadustest möödapääsemiseks.

Tyldum ja Tveit (2008) uurisid haavatavust ja riski abielurände puhul Venemaalt ja Taist Norrasse, analüüsid inimkaubanduse ja abielurände vahelist suhet. Uurimuse jaoks intervjueritud naiste isiklikes lugudes leidub vähe sellist, mis

meenutaks abielu ideaale, vaid pigem kodust sunnitööd ja seksuaalset orjust, mille puhul on kasutatud abielu kui kontrolli vahendit. Uurimuses intervjueeritud naised olid pärast Norrasse kolimist tihtipeale oma abikaasadest täiesti sõltuvad, sotsiaalseid sidemeid oli neil vähe või üldse mitte ja nad olid olukorras, kus nad on majanduslikult sõltuvad. Mõned naised jäeti Norra ühiskonnas toimetulemisega üksi, kuid teiste puhul üritati meelega takistada nende iseseisvumiskatseid, mille tulemuseks oli niinimetatud sunnitud sõltuvus. Lisaks kogesid sunnitud sõltuvuse olukorras naised tihti füüsilist ja vaimset väärkohtlemist. (Tyldum & Tveit 2008.)

Tyldum ja Tveit ütlevad, et Palermo inimkaubanduse protokollid definitsiooni esitamise järgselt saab neid naisi analüüsides öelda, et inimkaubanduse tegu, vahendid ja eesmärk on siin olemas. Sunduse tunnus muutub (sunnitud) sõltuvuse puhul nähtavaks, kui inimesel ei ole võrgustikke, keeleoskust ega teadmisi selle kohta, kust abi otsida, mille tulemusena on nad haavatavas olekus. Uurimuse jaoks intervjueeritud naised ütlesid ka seda, et nende abikaasad olid neid nende nõuetele mitteallumise korral ähvardanud lahutuse ja sellest tuleneva väljasaatmisega. Need asjaolud viivad olukordadeni, mida võib klassifitseerida koduse sunnitööna. Eksploateerimise tunnuste hulgas on füüsiline väärkohtlemine ja vägistamine ning ka kodune sunnitöö ja seksuaalne orjus. Muidugi on abielurändega seotud inimkaubanduse juhtumite tuvastamise puhul üks peamisi väljakutseid selle kindlakstegemine, millises ulatuses saab tõestada eksploateerimise kavatsust. On raske tõestada, et kellelgi oli juba abielu alguses kavatsus oma abikaasat koduse sunnitöö või seksuaalteenuste jaoks eksploateerida. (*ibid.*)

5. Andmed ja meetodid

Uurimuses kasutati kvalitatiivseid meetodeid koos statistiliste andmetega. Riikide uurijad korraldasid poolstruktureeritud intervjuusid erinevate esindajatega, nt vabaaühenduste, õiguskaitse- ja teiste asjassepuutuvate riiklike ja munitsipaalasutuste ning ka saatkondade esindajatega (põhjalikum riikide uuringutes esindatud sektorite ja organisatsioonide teave on leitav iga riigi raportist). Mõnes uurimuses osalenud riigis oli võimalik intervjuuerida ka tuvastatud ohvreid/rändajaid, kes olid sõlminud fiktiivseid abielusid ja kogunud eksploateerimist. Võimaluse korral kogusid ja analüüsisid uurijad fiktiivse abielu juhtumeid, mille juures esines inimkaubanduse tunnuseid (nt kasutades kohtuasjade / kohtueelse uurimise materjale või juhtumite kirjeldusi, mis saadi vabaaühenduste ja/või saatkondade käest). Neil soovitati koguda ka lisateavet/-andmeid internetifoorumitest ja muudest allikatest, nagu meedia. Lisaks paluti riikide uurijatel valmistada ette lühike ülevaade vastavate riikide olemasolevast õigusraamistikust ning seal kehtivatest fiktiivsete abielude ja inimkaubandusega seotud lähenemistest selleks, et koguda asjakohaseid statistilisi andmeid ja kaardistada asjassepuutuvat kirjandust, strateegilisi dokumente ja muid lisamaterjale ning viidata neile uurimisraportis. Andmed vaatlevad peamiselt perioodi 2010–2015.

Iga riik organiseeris enne andmete kogumise algust ka rahvuslikke ümarlaudu, et aidata eksperte tuvastada.¹⁵ Kõigis viies riigis olid kohtumised ka platvorm kontaktide loomiseks ning fiktiivseid abielusid ja nende inimkaubanduse seoseid ümbritseva avaliku diskursuse ja teadlikkuse kohta teabe kogumiseks. HEUNI esindaja viibis kõigi viie riigi kohtumistel, et saada paremat ülevaadet selle nähtuse raamistamisest rahvuslikus kontekstis.¹⁶ Kohtumistel olid elavad arutelud ja jagati võrdlemisi palju teavet, aga esile tulid ka mõned erinevused, mida oli näha teadlikkuse ja diskursuse fookuse puhul.

HEUNI esindajad koolitasid riikide uurijaid ja pakkusid projekti uurimisetapi jooksul neile abi ja nõu. HEUNI pani paika ka intervjuude raamistiku ja uurimisraportite mustandi struktuuri. HEUNI uurijad lugesid ja kommenteerisid riikide raportite mustandeid mitu korda. Kuigi riikide raportid on kirjutatud ühise HESTIA projekti osana, tuleks iga raportit vaadelda eraldiseisva üksusena ja arvestada, et ainult iga riigi raporti autorid on vastutavad oma töös esitatud eest, kaasaarvatud leidude ja soovitude eest.

Olenemata ühisest raamistikust ja antud juhustest, on riikide raportite sisu mõnevõrra erinev ja nad erinevad ka stiili poolest. Kuna riikide seadusandlus on erinev, neil on erinevad inimkaubanduse ohvrite tuvastamise ja abistamise

¹⁵ Mõned partnerid märkisid, et ei olnud lihtne leida intervjueeritavaid ja/või eksperte, kes oleksid ümarlauast osa võtta tahtnud, sest inimesed ei pea ennast ilmtingimata ekspertideks, kui arutletakse niivõrd uue / hiljuti tuvastatud nähtuse üle, nagu on fiktiivsed abielud inimkaubanduse kontekstis.

¹⁶ HEUNI esindaja kasutas tõlgi abi neljal kohtumisel, mis peeti eesti, läti, leedu ja slovaki keeles. Tõlgi abi ei olnud vaja Iiri kohtumise puhul, mis peeti inglise keeles.

süsteemid ning kuna inimkaubanduse vastase võitlusega tegelevad mitmed erinevad jõud, oli riikides võimatu koguda samu andmeid. Lisaks erineb riikides ka andmete kättesaadavus ja neile ligipääsemine. Andmete olemus ja päritolu aga omakorda mõjutavad ilmselgelt uurimuse tulemusi. Näiteks on kohtueelse uurimise materjalid ja vabaühenduste antud juhtumite kirjeldused väga erinevat sorti andmed, mille puhul erinevad nii nende fookus, vaatenurk kui ka andmete eesmärk. Kohtueelse uurimise failid koostab politsei ja need on keskendunud kuritegeliku tegevuse organiseerituse vaatenurgale, kuid vabaühenduste andmed on koostanud vabaühenduste töötajad ja keskenduvad ohvritele. Ilmselt võib ka eeldada, et need juhtumid, mis jõuavad kohtueelse uurimise etappi, ja eriti need, mis jõuavad kohtusse välja, on kõige tõsisemad ja/või kõige ilmsamad juhtumid. Paljud keerulised juhtumid võivad jääda nt inimkaubanduse kategooria alla liigitamata. Vabaühenduste lähenemine sellele, millised juhtumid sobivad ekspluateerimise kategooriasse ja kes saab nt inimkaubanduse ohvritele mõeldud teenuseid kasutada, on paindlikum.

Veel üks riikide raportites esinevate erinevuste põhjus on see, et riikide uurijatel on erinev hariduslik ja tööalane taust ning nad kuuluvad erinevatesse organisatsioonidesse. Mõned töötavad teadusinstituutides, teised vabaühendustes ja kolmandad valitsusasutustes. Seega erinevad riikide raportite autorite vaatenurgad üksteisest.

Kõik partnerid kogusid andmeid, mis olid neile kättesaadavad ja mida nad pidasid uurimuse seisukohast asjassepuutuvateks. Uurijad üritasid intervjuuerida kõiki olulisi asjassepuutuvaid isikuid ja eksperte. Kõigis riikides viidi läbi intervjuud ekspertidega, kuid esines erinevusi selles, keda (mis sektori/ameti esindajaid) intervjueriti. Ekspluateeriva fiktiivse abielu ohvreid intervjueriti ainult Irimaal ja Lätis. Üheski riigis ei intervjueritud kuriteo toimepanijaid (nt inimkaubitsejaid või kuritegeliku tegevuse organiseerijaid). Tabelis 1 võib näha ülevaadet projektis kasutatud andmetest, mida riikides koguti (põhjalikumalt ülevaadet vaadake riikide raportitest). Andmeid koguti 2015. aasta suvel ja sügisel.

Tabel 1. Osalevate riikide kogutud andmed.

Allikas	Eesti	Leedu	Läti	Irimaa	Slovakkia	Kokku
Intervjuud ekspertidega	9	17	17	14	15	72
Süüdimõistmised	1	0	0	0	3	4
Kohtueelsed uurimised	0	3	0	0	7	10
Juhtumite kirjeldused kohalikest vabaühendustelt	8	0	5	8	7	28
Juhtumite kirjeldused saatkondadelt	0	0	0	6	0	6
Intervjuud ohvritega	0	0	3	1	0	4

Andmete kogumiseks kasutati poolstruktureeritud temaatilist intervjuud. Riikide uurijatel soovitati intervjuusid läbi viia näost näkku kohtumistel ja neid intervjuueeritava loal salvestada. Kuid kõiki intervjuusid ei viidud läbi näost näkku kohtumistel, vaid näiteks telefoni teel. Samuti ei salvestatud kõiki intervjuusid, mõnede puhul tehti ainult märkmeid. Intervjuuküsimused olid peamiselt lahtised ja põhinesid ühistel kokkulepitud teemadel. Julgustati vaba diskussiooni ning lubatud oli teatud paindlikkus selles suhtes, milliseid küsimusi esitada ja mis järjekorras. Kokku viidi läbi 72 intervjuud ekspertidega, eri riikides ulatus läbiviidud intervjuude arv 9st 17ni.

HEUNI pani ekspertide ja ohvrite intervjuueerimiseks paika eraldi intervjuuraamistikud (vt lisasid 1 ja 2). Need raamistikud sisaldasid suures osas samu küsimusi ja teemasid. Ekspertide ja ohvritega läbiviidud intervjuude teemade hulgas olid ohvrite / asjassepuutuvate isikute värbamine, sihtriiki reisimine ja jõudmine, elu ja ärakasutamine sihtriigis, töö sihtriigis (intervjuud ohvritega), kuriteo toimepanijad (inimkaubitsejad, (ekspluateriva) fiktiivse abielu korraldajad, abielumehed), fiktiivsete abielude organiseerimine (intervjuud ekspertidega), ohvrite tuvastamine (intervjuud ekspertidega), (võimalike) ohvrite abistamine ja toetamine ning ennetus. Ühise ingliskeelse intervjuuraamistiku põhjal paluti riikide uurijatel küsimused oma riigi keelde tõlkida ja neid julgustati küsimusi iga intervjuu jaoks sobivaks kohandama.¹⁷ Lisaks kasutas Iirimaa juhtumite dokumenteerimiseks vormimalli. Vormimallis kasutati osaliselt samu küsimusi, kui intervjuuraamistikus ja see anti teatud vabaaühendustele, kes juhtumeid dokumenteerisid. Läti kasutas inimkaubanduse ohvreid aitavate vabaaühenduste klientide faile ja klientide kirjutatud lugusid.

Viiest partnerriigist oli Eesti ainuke, kus sai uurimuses kasutada kohtuasja, kus esines inimkaubanduse juhtum, mille puhul oli sõlmitud fiktiivne abielu. Kohtueelse uurimise materjali said kasutada ainult Leedu ja Slovakkia uurijad, kuna teistes riikides kas ei olnud kättesaadavat materjali (nt Eestis on eeluurimise materjalid salastatud ja seega ei saa neid uurimistööde jaoks kasutada) või ei suutnud uurijad õigetele kriteeriumitele vastavaid politsei uuritavaid juhtumeid tuvastada. Teabe ja ametlikult dokumenteeritud juhtumite piiratud hulga tõttu kogus HESTIA projekt teavet inimkaubanduse ja fiktiivsete abielude vaheliste seoste kohta peamiselt vabaaühenduste ja kohalike saatkondade käest. Lisaks kasutati nähtuse paremaks mõistmiseks meediamaterjale (uudistartiklid jne).

HESTIA projekt kasutas suurt hulka erinevaid allikaid selleks, et võidelda selle nähtuse varjatud olemusega ja riikide tasemel teadlikkuse erinevustega (vaadake HEUNI väljatöötatud meetodikat ka Jokinen et al. 2011). Tuleb aga märkida, et riikide raportid põhinevad kvantitatiivselt üsna väiksel hulgal andmetel ja seega ei saa tulemuste põhjal üldistusi teha. Teisalt on partnerid kogunud nii palju andmeid kui võimalik, võttes arvesse selle nähtusega seotud meetoodilisi raskusi.

¹⁷ Tuleb ära märkida, et intervjuud viidi läbi riikide keeltes, kuid uurimuse raporti jaoks on tsitaadid tõlgitud inglise keelde. On selge, et osa vastuste sisust ja eriti nende nüanssidest muutuvad tõlkimise käigus mingil määral.

Projekti jaoks kogutud andmed on ka ainulaadsed, kuna seda sorti andmeid pole varem ELi liikmesriikides kogutud. Samal ajal tuleb meele pidada, et andmed ei ole kõikehõlmavad ning selle teema ulatuse ja vaatenurga tõttu on need piiratud. Kuna uuritud viiest riigist neli on peamiselt päritoluriigid, on need rohkem keskendunud värbamisele ja ohvritele kui kuriteo toimepanijatele või korraldamise aspektile.

Mõned meetodikaga seotud raskused on osaliselt inimkaubanduse (või muude tundlike teemade ja varjatud kuritegevuse) uurimise metoodikaga seotud raskustega samad. Juhtumite avastamine, avalikustamine ja uurimine ei ole lihtne. (Võimalikud) ohvrid ei soovi endast märku anda ega kogetud ekspluateerimisest rääkida. Lisaks ei ole seda sorti kuritegevuse statistilised andmed eriti usaldusväärsed ja/või informatiivsed. (Inimkaubanduse statistikaga seotud probleemide kohta vaadake nt Jokinen et al. 2014.)

Sellele lisaks on ekspluateerivate fiktiivsete abielude uurimisega seotud ka mitmed teised probleemid, mitte ainult need, mis on seotud inimkaubanduse uurimisega üldiselt. Eelnevates peatükkides väljatoodud kontseptuaalsed probleemid on põhjustanud ka mitmeid metoodikaga seotud raskusi. Esiteks erinevad eri riikides mitte ainult fiktiivse abielu mõisted, vaid ka nende staatus (kuritöö, administratiivne probleem, põhjus abielu tühistamiseks või midagi muud) ja see ei pruugi väga selge olla. Lisaks osutus mõnedes riikides probleemseks ekspluateeriva fiktiivse abielu ja sundabielu eristamine. Samuti ei ole teatud ulatuses selge asjasepuutuvate isikute staatus: keda peaks nägema ohvrina ja keda kuritöö toimepanijana?

Kuna sellest nähtusest ja fiktiivse abieluga seotud kontseptsioonidest puudub selge arusaam, tuleb pikalt mõelda selle üle, „mida uurida ja kuidas seda uurida”. Projekti koostamise jooksul pidime otsustama, milliseid juhtumeid kaasata ja milliseid välja jätta. Milliseid andmeid tuleks koguda? Nt kes on ekspluateeriva fiktiivabielu alal ekspert? Projekti jaoks tuli metoodika välja töötada ja selle käigus kasutasime me HEUNI varasemate inimkaubanduse uurimuste jaoks arendatud metoodikat (vt Jokinen et al. 2011, 314–316). See metoodika laseb nähtust kirjeldada, seda laias tähenduses, ja katab ka juhtumeid, mis ei ole teadaolevad inimkaubanduse juhtumid või mida saaks seaduse mõistes selgelt inimkaubanduse alla liigitada. Projekti partnereid julgustati ka koguma selliste võimalike või arvatavate ekspluateeriva fiktiivse abielu ja inimkaubanduse juhtumite kirjeldusi ehk olukordade kirjeldusi, mille puhul ainult kahtlustatakse, et tegemist võib olla inimkaubandusega, selleks, et võimaldada ilmekamat arutelu nende kahe nähtuse seoste üle. Seega ei olnud metoodika fookuseks mitte ainult inimkaubanduse protsess, vaid vaadeldi ka seda, kas (ekspluateeriva) fiktiivse abielu olukordade puhul esines inimkaubanduse tunnuseid või muid ekspluateerivaid või negatiivseid tagajärgi.

Kahjuks takistas ametlikult tuvastatud juhtumite vähesus ja mõne riigi puhul ka vähene teadlikkus seda nähtust esindavate konkreetsete näidete leidmist. Seda teemat ei ole palju uuritud ning just ELi liikmesriikides on suur puudus fiktiivsete abielude ja inimkaubanduse seoste uurimisega tegelevatest töödest.

Seega on raske uurimuse tulemusi eelnevate uurimistöödega võrrelda ja mingeid järeldusi teha.

Eetilised küsimused

Seda sorti uurimust läbi viies tuleb mõelda mitmete oluliste eetiliste küsimuste üle. Inimkaubandus ja sarnane ekspluateerimine on väga tundlik teema ja eriti delikaatset lähenemist on vaja siis, kui ohvrite kogemuste üle arutletakse või neid intervjueeritakse. Iga riigi uurijad andsid intervjueeritavatele projekti kohta teavet (nii ekspertidele kui ka ohvritele) ja küsisid intervjuude läbiviimiseks ja salvestamiseks nende luba. Intervjueeritavate ja juhtumites esinenud isikute anonüümsust kaitsti muuhulgas sellega, et nende nimed kustutati intervjuude tsitaatidest ja juhtumite kirjeldustest.

Ka sellest nähtusest rääkimise ja selle raamistamise puhul tuleb ettevaatlik olla. Uurijad võivad, osaliselt tahtmatult, inimesi või inimrühmasid sildistada ning ka uurimisel võivad olla soovitud vastupidised tulemused. Sellise uurimuse puhul on oht teatud inimrühmasid veelgi häbimärgistada, ühelt poolt näiteks kolmandate riikide kodanikke (eriti mehi) ja teisalt naisi, kes on pärit teatud riikidest või piirkondadest või on teatud taustaga (seoses selliste probleemidega, nagu vaesus, sõltuvus, vaimne puue, hariduse puudumine jne). Kuid selleks, et saada nähtusest terviklikku pilti ja seda ennetada, ning selleks, et tuua fookusesse koolitamine ja teadlikkuse kasvatamine, tuleb leida teavet algpõhjuste ja -tegurite kohta.

Samuti võidakse uurimuste tulemusi kasutada nii, et need kedagi kahjustavad nt kolmandate riikide kodanikke. Suletud piirid ja rangem piirikontroll on osaliselt põhjustatud hirmust negatiivsete tagajärgede ees, mida ELi siseneda soovivate varjupaigataotlejate ja kolmandate riikide kodanike suurenenud arv ELi liikmesriikides tekitab. Hirm sisserändeseaduste kuritarvitamise ees võib ELi liikmesriikide võimude hulgas olla nii suur, et süsteemi kuritarvitamine saab palju rohkem tähelepanu kui inimeste kuritarvitamine. Neid probleeme ja küsimusi tuleb uurimuste tulemusi avalikustades arvesse võtta.

6. Riikide uurimuste tulemused

Selles peatükis esitleme me viie riigi raportite peamisi tulemusi. Esiteks anname ülevaate riikide inimkaubanduse vastase võitluse süsteemide peamistest lähtepunktidest, praegustest õiguslikest väljakutsetest ja ka tuvastatud ekspluateerivate fiktiivsete abielude esindatuse ulatusest. Järgmiseks on kokku võetud inimeste ekspluateerivatesse fiktiivsetesse abieludesse värbamise meetodid, keskendudes asjaoludele, mis suurendavad naiste, kes nõustuvad fiktiivset abielu sõlmima, ekspluateerimise ohvriks langemise riski. Sellele järgneb teave selle kohta, kuidas on korraldatud reisimine ja millised on pärast sihtriiki saabumist tingimused, mis lasevad ekspluateerimisel alata ja toimuda. Lõpetuseks toob see peatükk välja probleeme, mis on seotud võimalike ohvrite tuvastamise ja nende aitamisega ning räägib ka ekspluateerivate fiktiivsete abielude ennetamisest. Järgnevad peatükid esitlevad peamisi leide ja näiteid viiest osalenud riigist. Põhjalikud näited ja kirjeldused leiab riikide raportitest.

Tuleb märkida seda, et olenevalt sellest, kas riik on päritolu- või sihtriik, on raportite rõhuasetus mõnevõrra erinev. Iirimaad võib näha ekspluateerivate fiktiivsete abielude sihtriigina, ülejäänud nelja selle projekti partnerriiki aga päritoluriikidena. Seetõttu rõhutab Iiri raport rohkem sisserände küsimusi, aga näiteks päritoluriigi Eesti raport keskendub rohkem värbamistaktikatele. Seega pole kõigis alljärgnevas osades üksikasju kõigist uuritud riikidest. Kuid selleks, et esitada nähtuse tasakaalustatud ülevaade, oleme üritanud seda koostades kasutada võrdses ulatuses kõigi riikide raporteid.

6.1 Ülevaade viie riigi hetkeolukorrast

Iga riigi raportis on esitatud arutelu nende õigusraamistiku kohta (ehk seaduste kohta, mis tegelevad inimkaubanduse, rände, perekondade taasühinemise ja fiktiivsete abieludega), seda koos muude riiklike süsteemidega (juhised, tegevusplaanid, ohvrite abistamine), mis määratlevad ja kujundavad inimkaubanduse vastast ennetustegevust. Kõigis viies raportis esinevas riigis on inimkaubandus riiklike seaduste kohaselt kuritegu. Nendes riikides põhinevad inimkaubanduse definitsioonid suuresti ÜRO inimestega kauplemise protokollil, ELi direktiivil ning Euroopa Nõukogu inimkaubanduse vastaste meetmete konventsioonil. Eesti kriminaliseeris inimkaubanduse aastal 2012. Iirimaal võeti 2008. aastal vastu kriminaalõiguse (inimkaubanduse) seadus, mida täiendati 2013. aastal, et hõlmata ka sunniviisilist tööd, sunniviisilist kerjamist ja sunniviisilist kuritegelikus tegevuses osalemist. Lätis muudeti kriminaalõiguse inimkaubanduse osa aastal 2012, et see hõlmaks ka teiste inimeste kuriteole sundimist, ja uuesti aastal 2014, kui määratleti uuesti haavatavuse mõistet. Leedus tutvustati inimkaubanduse definitsiooni aastal 2000, kui seda tunnustati ametlikult kriminaalseadustikus. Aastal 2005 muudeti Leedu kriminaalseadustikku, lisades artikli, mis käsitleb sunniviisilist tööd kui ekspluateerimise vormi, ja aastal 2013 lisati sätetesse sunniviisiline kerjamine ja sunnitud kuritegevus. Slovakkias muudeti 2005. aasta inimkaubanduse kuritegu

aastal 2013, et see hõlmaks ka sundabielu kui inimkaubanduse spetsiifilist vormi.

Fiktiivsete abieludega seotud seadused ja poliitikameetmed on nendes riikides erinevad. Fiktiivsete abielude ning eksploateerivate fiktiivsete abielude tuvastamine sõltub suuresti vastava riigi õiguslikust lähenemisviisist ja ametlikust tuvastamismenetlusest ning ka selle nähtuse üldisest defineerimisest ja mõistmisest.

Muret selle üle, et mõnede fiktiivsete abieludega kaasneb haavatavate ELi kodanike eksploateerimine ja isegi inimkaubanduse tunnused, on tuvastanud kõigi partnerriikide meedia, vabähendused, konsulaarteenistused ja ametivõimud. Näiteks märgati Läti saatkonnas Iirimaal, et alates 2009. aastast on kasvanud Läti naiste arv, kes tulevad saatkonnast abi otsima. See juhtus pärast seda, kui oli kasvanud näiteks Läti ja Eesti naiste ning kolmandate riikide kodanike vaheliste abielude arv Iirimaal ehk pärast 2004. aastat, kui need riigid liitusid ELiga. Alguses vaadeldi seda nähtust kui sisserändeseaduste kuritarvitamise probleemi, kuid hiljem hakkasid nähtavaks muutuma seosed inimkaubandusega.

Iirimaal on ELi elamislubade taotlused viimasel ajal olnud mitmete õiguslike probleemide keskmes. 2015. aastal jõustus Iiri abieluseadus, koos 2004. aasta tsiviilregistreerimiseseaduse muudatustega, lubades perekonnaseisuameti registreerijatel avaldada arvamust selle kohta, kas kavatsetav abielu on mugavusabielu. Ka Eestis on fiktiivsed abielud defineeritud tsiviilõiguses.

2013. aastal kriminaliseeriti Lätis fiktiivsed abielud ehk abielud, mis on sõlmitud eesmärgiga anda kolmanda riigi kodanikule võimalus omandada Lätis, mõnes teises ELi liikmesriigis, Euroopa Majanduspiirkonnas või Šveitsi Konföderatsioonis elamise õigust. Seadus lubab alustada kriminaaluurimist ka nende juhtumite puhul, kus fiktiivne abielu on sõlmitud Lätist väljaspool. Ka Slovakkias on fiktiivsed abielud kriminaliseeritud, olles seotud ebaseadusliku üle piiri toimetamisega, ning neid peetakse avaliku korra rikkumiseks. Olenevalt õiguslikust definitsioonidest võib riigi vastureaktsioon tuvastatud fiktiivsete abielude juhtumitele ulatuda abielu tühistamisest trahvide, riiki sisenemise keelu või vangistamiseni.

Kõigi osalevate riikide jaoks on HESTIA projekt esimene katse eksploateerivaid fiktiivseid abielusid ja nende seoseid inimkaubandusega süstemaatiliselt hinnata ja nendega tegeleda. Kuna pole ühist terminoloogiat ega viisi selle nähtusega tegelemiseks, siis riikide raportite jaoks kogutud kättesaadavad statistilised andmed erinevad ja seega tuleb teadvustada seda, et need andmed ei ole üksteisega võrreldavad¹⁸ ja nad annavad nähtusest ainult piiratud ülevaate. Riikide uurijatel paluti koguda andmeid inimkaubanduse juhtumite, mille olid tuvastanud kohalikud vabähendused ja välismaal asuvad saatkonnad, politsei poolt registreeritud juhtumite ning ka statistilist teavet süüdistuste ja süüdimõistmiste kohta. Võimaluse korral lisati riikide raportitesse ka statistiline

¹⁸ (Inimkaubanduse statistikaga seotud probleemide kohta vaadake nt Jokinen et al. 2014).

teave tuvastatud fiktiivsete abielude juhtumite arvu ja seotud isikute rahvusliku tausta kohta. Riikide raportites esitatud statistilist teavet tuleks vaadelda antud riigi rahvaarvu kontekstis¹⁹.

Irimaal tundub esinevat selge trend, et Hindustani poolsaarelt (Pakistan, India ja Bangladesh) pärit mehed abielluvad ELi kodanikest naistega, kes on pärit Portugalist või Ida-Euroopa riikidest (peamiselt Lätist, Rumeeniast, Ungarist ja Eestist). Irimaa raporti põhjal on alates 2004. aastast – kui Läti ühines ELiga – Irimaal sõlmitud rohkem kui 1600 abielu Läti kodanike ja kolmandate riikide kodanike vahel. Samas ei ole võimalik öelda, kui paljud kõigist neist abieludest on fiktiivsed abielud. Eesti saatkond Irimaal on registreerinud keskmiselt 45 kuni 50 Eesti kodanike ja kolmandate riikide kodanike vahel sõlmitud abielu aastas. Ka teiste riikide raportid on tuvastanud suure hulga Irimaal sõlmitud abielusid, mille üheks osapooleks on Indiast ja Pakistanist pärit mehed.

Läti diplomaatilised esindused välisriikides on aastatel 2011–2015 aidanud 365 võimalikku inimkaubanduse ohvrit. Kätesaadavad statistilised andmed ei paku üksikasjalikku teavet selle kohta, kas need juhtumid on seotud fiktiivsete abieludega. Nende juhtumite ja fiktiivsete abielude vahelise seose kahtlustus põhineb saatkonna ametnike kogemustel, abielude statistilistel näitajatel ja muul Irimaal asuva Läti saatkonna kogutud teabel. Lätis said 2014. aastal 38 ohvrit sotsiaalse rehabilitatsiooni abi (sealhulgas ohvrid, kes alustasid rehabilitatsiooniga aasta varem), neist 15 tuvastati ohvritena, keda ekspluateeriti läbi fiktiivse abielu. Aastatel 2013–2015 on Lätis olnud aastas keskmiselt kümme fiktiivsel abielul põhinevat kriminaaluurimist. Aastate 2010 ja 2015 vahel on olnud vähe inimkaubanduse juhtumeid, millega on kaasnenud sundabielu ja mille puhul on algatatud kriminaaluurimine. Aastal 2014 viidi Lätis läbi 223 järelvalvet, mis uurisid abikaasade kooselu ja millest 48 puhul kahtlustati fiktiivset abielu. Slovakkias osales aastatel 2010–2014 ohvriabiprogrammis kokku 21 inimest, kes tuvastati „sundabielu eesmärgil toimuva inimkaubanduse” ohvritena.

Leedus tuvastati aastatel 2010–2015 keskmiselt 25 abielu aastas, mis olid fiktiivsed abielud, mille osapoolteks olid kolmandate riikide kodanikud ja Leedu kodanikud. Leedus ei ole fiktiivsete abielude sõlmimine kriminaliseeritud ja seega ei ole seal kohtueelseid uurimisi, mis oleks seotud ainult fiktiivsete abieludega. Kuid leidub kohtueelseid uurimisi, mis vaatlevad fiktiivseid abielusid, mille puhul esineb inimkaubanduse tunnuseid ja ekspluateerimist. Leedu vabühenduste kogutud statistilised andmed näitavad 135 võimalikku inimkaubanduse ohvrit aasta 2014 kohta. Samal aastal algatati 24 inimkaubandusega seotud kohtueelset uurimist, millest kolme puhul kahtlustati seost ekspluateerivate fiktiivsete abieludega. Eesti migratsiooniamet kahtlustas 2010. aastal kümnet abielu fiktiivses abielu olemises ja 2011. aastal 35 abielu. Kuid ühegi juhtumi puhul ei leitud kinnitust, et need olid fiktiivsed abielud. Eestis on aastatel 2012–2014 registreeritud umbes 20 inimkaubanduse

¹⁹ Selles projektis osalenud riikide ligikaudne rahvaarv: Eesti 1,3 miljonit, Irimaa 4,7 miljonit, Leedu 2,8 miljonit, Läti 1,9 miljonit ja Slovakkia 5,4 miljonit.

juhtumit²⁰ aastas ja 2014. aastal oli üks juhtum seotud inimkaubanduse ja fiktiivse abielu korraldamisega (Eesti justiitsministeerium 2016).

6.2 Ekspluateerivatesse fiktiivsetesse abieludesse naiste värbamine

Riikide raportid tuvastasid, et ekspluateerivatesse fiktiivsetesse abieludesse värbamise puhul on sihtmärgiks eelkõige kohalikud ja tihtipeale noored naised²¹. Peale noorte, 20ndates naiste tuvastati ka teiste vanusegruppide naisi. Sihtmärgiks valitud naistel oli tihtipeale sotsiaalseid ja majanduslikke probleeme. Eesti uurimuses märgiti, et kõigil värvatud naistel oli Eesti kodakondsus, mõned olid eesti keele kõnelejad, mõned aga kuulusid vene keelt kõnelevasse vähemusgruppi. Slovakkias värvati ekspluateerivatesse fiktiivsetesse abieludesse ka romasid. Üldiselt oli ekspluateerivatesse fiktiivsetesse abieludesse värvatud naiste taust paljude teiste inimkaubanduse ohvritega sarnane. Kuid samas ei saa väita, et inimkaubanduse ohvritel oleks kindel profiil.

Kõik viis riikide raportit tõid välja, et naised värvatakse fiktiivsetesse abieludesse peamiselt tutvusvõrgustike ning interneti kaudu. Viie riigi raportites esitatud värbamismeetodid saab jagada otsesteks ja kaudseteks värbamismeetoditeks. *Otsene värbamine* on väiksemastaabiline ja tihtipeale toimub näost näkku mitteorganiseerunud värbajate poolt, nagu perekonnaliikmed, sõbrad, tööandjad ja tuttavad, kes saavad eduka värbamise eest rahalist tasu. Värbajad võtavad sihtmärgiks just naised, kes on rahalistes raskustes, varem olnud sotsiaalselt tõrjutud, madala haridustasemega, keelteoskuseta, kellel on diagnoositud vaimne puue või kes pärinevad düsfunktsionaalsetest perekondadest.

Liri uurijad leidsid, et peamine tegur, mis motiveerib fiktiivse abielu sõlmimisega nõustuma, on äärmine vaesus. Sealsete juhtumite hulgas tuvastati suur hulk noori üksikemasid ja ka naised, kelle lapsed oli lastekaitse ära võtnud. Kõigi Liri raportis esitatud juhtumite puhul oli värbajatel värvatavatega mingi eelnev suhe, nad olid perekonnaliikmed, sõbrad või poiss-sõbrad ja ühel juhul oli tegemist isegi päritoluriigi linnanõukogu ametnikuga.

Kaudne värbamine tähendab siinkohal internetis värbamist, mis on massiline; sadu teateid postitatakse sotsiaalmeedia, jututubade ja rändefoorumite kaudu internetti. Need petlikud teated lubavad kas hästitasustatud töökohta välismaal või otsivad konkreetsemalt naised, kes oleks valmis rahalise tasu eest, ilma mingite negatiivsete tagajärgedeta, sõlmima fiktiivse abielu kolmanda riigi kodanikuga. Tihti on veebivärbajad (väidetavalt) naised ja lisaks reklaamimisele kasutavad värbajad internetti ka selleks, et võimalike ohvritega suhelda,

²⁰ § 133, § 133¹, § 175.

²¹ Me kasutame siin terminit naised, kuna kõik fiktiivsetesse abieludesse värvatud isikud, kes olid riikide raportites tuvastatud, olid naised. Slovakkia uurijad leidsid ühe meediaartikli, kus värvatud isik oli mees. Kuid see artikkel ei täpsustanud, mis sorti ekspluateerimist esines või kas eksisteerisid sidemed inimkaubandusega.

kasutades selleks sotsiaalmeediat. Veebivärbajad üritavad korraka värvata mitmeid naisi. Läti uurimus leidis, et hetkel on veebipõhised värbamismeetodid populaarsemaks muutumas kui otsesed värbamismeetodid. Samas leiab internetist ka nn tõelisi abielupakkumisi. On tõenäoline, et inimkaubitsejad kasutavad internetti üha rohkem, kuna see strateegia tundub nende jaoks töötavat. Eesti ja Läti uurimustest selgus, et ekspluateeriva fiktiivse abielu ohvreid värvati ka siis, kui nad olid välismaal reisil ja mõnikord sõlmiti abielusid EList väljaspool.

On oluline märkida, et tihtipeale võidakse selliste juhtumite puhul hakata ohvreid süüdistama, kuna nad on näiliselt vabatahtlikult sõlminud fiktiivsed abielud või võtnud vastu tööpakkumise, mis tundub liiga hea, et tõsi olla. Kuid tuleb mees pidada, et inimkaubanduse ohvriks langenud isiku nõusolek on tähtsusetu, kui on kasutatud inimkaubanduse nn vahendeid ehk kui inimkaubitsejad on kasutanud sundust, pettust või väärkohtlemist, ohvri algne nõusolek muutub tähtsusetuks. Nagu juba Leedu uurimuse puhul välja toodi, algab ilmselgem ekspluateerimine (majanduslik, psühholoogiline, füüsiline ja seksuaalne väärkohtlemine) sihtriigis, kuid vähem märgatavad ekspluateerimise vormid (sotsiaalse, psühholoogilise ja majandusliku haavatavuse ärakasutamine) avalduvad juba päritoluriigis.

Nende kaudse või otsese värbamise juhtumite puhul, kus naised nn näiliselt vabatahtlikult nõustusid rahalise tasu eest fiktiivset abielu sõlmima, olid värbajad andnud neile valetavet selle kohta, mis juhtub pärast abielu sõlmimist. Näiteks toodi Iiri uurimuses välja, et osadele naistele öeldi, et nad saavad valida, kas minna tagasi koju või mitte, ning kui nad otsustavad jääda, siis aidatakse neil elukohta ja tööd (lapsehoidjana, koristajana vms) leida. Eesti uurimusest tuli välja, et veel üks viis, kuidas naisi meelitatakse fiktiivset abielu sõlmima, on nende veenmine, et nad saavad paar kuud pärast abielu sõlmimist lahutust taotleda. Tegelikuses võib lahutamine kulukas olla (võimalikud advokaaditasud ja asjaajamiskulud), selle puhul võivad kehtida kindlad nõudmised, nagu lahusolemise perioodid, ja tavaliselt peab lahutust taotlev osapool tegema seda riigis, kus abielu sõlmiti. Eesti uurimuse jaoks intervjueritud õiguseksperdid ütlesid, et kui naine sõlmib abielu Iirimaal, siis võib tal olla raske Eestis lahutust taotleda.

Ühe varasema uurimuse kohaselt (vt Spapens et al. 2014) kirjeldavad värbajad võimalikke peigmehi jõukate, nägusate, viisakate ja tänulikena ning samal ajal üritatakse võimalikku pruuti veenda, et ta on oma abikaasaga võrreldes mõjuvõimsamas positsioonis, kuna ta on pärit ELi riigist ning mees ei ole. Uurijad märkisid ka seda, et fiktiivse abielu peamine ahvatlus seisneb selles, et värbajate poolt naistele antud lubadused loovad illusiooni märkimisväärsest kasust, mis teenitakse võimalikult väikse vaevaga. Naisele öeldakse, et teda ootab töökoht, aga kohale jõudes leiab ta ennast olukorrast, kus ta võimalused on väga piiratud ja fiktiivse abielu sõlmimine tundub neist parim variant. (*ibid.*)

Riikide raportites, nt Iiri omas, toodi välja ka juhtumeid, mille puhul olid naised fiktiivse abielu sõlmimise kavatsuste osas täielikus teadmatuses. Ühe Läti naise kutsus tema sõber Iirimaale külla ja pärast kohalejõudmist sunniti teda fiktiivset

abielu sõlmima. Slovakkia uurimuses toodi välja ka selline juhtum, mille puhul viidi naised sihtriiki nende tahte vastaselt, kasutades füüsilist ja psühholoogilist vägivalda. Muude värbamistaktikate hulgas, mis viie riigi uurimisraportites välja toodi, oli näiteks naistele ainulaadse kogemuse, uue riigi külastamise ja maailma nägemise võimaluse lubamine.

Eesti ja Läti uurimisraportites arutati ka selliste juhtumite üle, mille puhul on raske eristada ekspluateerivat fiktiivset abielu ja tegelikku abielu. Selliste juhtumite puhul teeskleb petturist partner, et neil on tõeline suhe ja et ta soovib naisega abielluda kavatsusega traditsiooniline perekond luua. Kuid tegelikult on ta eesmärk teise riiki rändamine. Pettus tuleb välja tavaliselt siis, kui nad on endale elamisloa kindlustanud, näiteks pärast koos laste saamist, ning see on tihtipeale see hetk, kui petturist abikaasa käitumine muutub vägivaldsemaks. Selliste juhtumite puhul on eriti raske piisavalt vara sekkuda või isegi neid juhtumeid ekspluateeriva fiktiivse abieluna tuvastada, kuna ekspluateerimise tunnused ja selleks kasutatavad vahendid on vähem märgatavad ja tõelise abielu illusiooni võidakse säilitada mitu aastat ning asjasse võib olla segatud ka ühine laps. On tõenäoline, et nii ametnikud kui ka naised ise näevad seda olukorda koduvägivallana, mitte ekspluateeriva fiktiivse abieluna.

Tuvastati nii nais- kui ka meesvärbajaid. Üks tuvastatud korraldajate grupp koosnes kolmandate riikide kodanikest, kes olid ise varem fiktiivse abielu sõlminud. Värbajate, korraldajate ning nende täpse rolli ja seose kohta fiktiivsete abieludega leidis vähe teavet. Kuid uurimisraportite põhjal võib öelda, et fiktiivsete abielude korraldamine on süstemaatiline selles mõttes, et värbajad tegutsevad päritoluriikides, võttes oma sihtmärgiks kindlad rühmad naisi, kes on pärit sotsiaalselt ja majanduslikult kõige haavatavamatest ühiskonnagruppidest, kasutades erineval määral pettust. Vähemalt osa korraldajatest on tavaliselt valitud sihtriigis ning tegelevad majutuse ja abiellumisvõimalust ootavate kolmandate riikide kodanike abielude ettevalmistamisega. Eesti ja Leedu uurijad leidsid, et fiktiivsete abielude värbajatena kasutatakse tihtipeale naisi, kes olid ise nõustunud fiktiivset abielu sõlmima, või nende sugulasi või tuttavaid. See on üks viisidest, kuidas tegelikud korraldajad väldivad õiguslikku vastutust. Uurijatel ei õnnestunud leida palju teavet kolmandate riikide kodanike kohta ja jätkuvalt jääb küsimuseks see, kuidas korraldajatel õnnestub nende meestega esmane kontakt saavutada.

6.3 Sihtriiki reisimine ja saabumine

Kõik neli päritoluriiki andsid teada, et ohvrid reisisid sihtriiki, kasutades autosid, paate, lennukeid või busse. Tuvastatud juhtumite puhul polnud sihtriigiks mitte ainult Iirimaa, vaid ka Austria, Belgia, Küpros, Saksamaa, Taani ja Ühendkuningriik. Nagu on öeldud Eesti ja Läti uurimuses, siis sõltub see, milliseid riike valitakse rohkem sihtriikideks, ELi kodanike ja kolmandate riikide kodanike vaheliste abielude sõlmimise regulatsioonidest (ning ka lahutamise korrast).

Kõigis uurimisraportites toodi välja, et naistele tulid vastu (tavaliselt lennujaama) kas korraldajad, vahendajad, peigmehed või peigmehe sugulased. Korraldajate naistega koos reisimine oli harv. Naised reisisid kas üksi, koos sõbraga või kui mitu naist värvati samal ajal, siis reisisid nad tihti grupina koos. Leedu uurimusest selgus, et naised mitte ainult ei reisinud koos, vaid ka fiktiivsete abielude sõlmimine oli tihti korraldatud nii, et mitu nn paari laulatati samal ajal.

Läti uurimuse kohaselt toimus peigmeestega kohtumine alles sihtriigis ilmselt lendude kalliduse ja keerulise reisikorralduse tõttu. Rapportites ei olnud teavet selle kohta, kuidas võimalikud abielumehed olid sihtriiki jõudnud ega mis oli nende riigisviibimise staatus enne abielu sõlmimist (turist, üliõpilane, varjupaigataotleja, dokumentideta rändaja jne).

Kõikide riikide raportites mainiti, et reisipiletid ostis tavaliselt korraldaja ja see saadeti naistele nt e-maili kaudu. Naised leidsid end olukorrast, kus nad olid värbajatele võlgu ja seda kasutati nende vastu ära, kui nad hakkasid fiktiivse abielu sõlmimises kahtlema. Iiri uurimuses märgiti, et ükski naine ei teadnud enne kohale jõudmist oma võimaliku abikaasa rahvust.

Leedu ja Slovakkia uurimustes toodi välja, et naised olid tihti haavatavas olukorras, kuna nad ei saanud oma võimaliku abikaasadega keelebarjääri tõttu suhelda ja kohapeal ei olnud ühtegi tõlki. Korraldajad olid tunnistajatena pulmas kohal. Leedu uurimuses kirjeldati pulmasid tseremooniatena, kus austati peigmehe traditsioone. Märgiti ka seda, et pulmapidu mängib rolli selles, et muuta naisi kergemini kontrollitavateks, pannes neid tundma, et nad on olulised, tähelepanu keskmes ja vajatud. Logistiliselt olid fiktiivsed abielud korraldatud kahes etapis: kõigepealt reisisid naised sihtriiki, et abielu sõlmimise jaoks registreeruda ja siis tulid nad pärast kolmekuust perioodi abielutseremoonia jaoks tagasi. Iiri raportis märgiti, et nende naiste puhul, kes jäid selle perioodi ajal sihtriiki, oli ekspluateerimise tõenäosus suur. Oli tavaline, et naisi valmistati ette vestlusteks sisserände ametnikega ja tihtipeale peatasid värbajad pärast abielu sõlmimist edasise suhtluse. Iiri uurijad leidsid ka seda, et abielu ettevalmistused ja dokumendid seati valmis võimalike peigmeeste poolt.

6.4 Ekspluateerimine sihtriigis

Suure osa juhtumite puhul saavad ohvrid tegelikult olukorrast teadlikuks sihtriigis. Kõik uurimisraportid tuvastasid mitut tüüpi ekspluateerimist ja erinevaid kontrollimeetodeid. Naiste kontrollimiseks kasutati ähvardusi, psühholoogilist kontrolli, seksuaalset ja füüsilist vägivalda, majanduslikku kontrolli ja majanduslikku vägivalda. Lisaks tuvastati raportites ekspluateerimise tunnuseid, nagu isikuvabaduse ja liikumise piiramine, isikut tõendavate dokumentide äravõtmine, viletsad elamistingimused ja/või võimetus elamistingimusi mõjutada ja nii edasi. (Võimalikud) abielunaised muudeti mitmel moel (tulevastest) abikaasadest ja/või korraldajatest sõltuvateks. Uuritud juhtumite puhul tuvastatud ekspluateerimine ja kontroll oli suuresti sarnane teiste inimkaubanduse vormide puhul esinevaga, nagu inimkaubandus

seksuaalse või tööjõu eksploateerimise eesmärgil. Paralleele saab tõmmata ka lähisuhte vägivalda ja/või perevägivaldaga.

Kõigis raportites esines palju tuvastatud eksploateeriva fiktiivse abielu juhtumeid, mille puhul elasid naised ühes korteris koos hulga võõraste meeste ja ka teiste naistega. Elamiskorralduse organiseerisid värbajad/korraldajad. Naised ei saanud tavaliselt ühise keele puudumise tõttu meestega suhelda. Eesti uurimuses leiti ka seda, et naised sunniti nendes tingimustes elama ka pärast abielu sõlmimist.

Mitmel puhul hakati pärast naiste kohalejõudmist tegema ähvardusi nende turvalisuse kohta ja võimalik, et ka nende (eelmistest suhetest pärinevate) laste turvalisuse kohta. Eesti ja Slovakkia uurimuse kohaselt hakkasid mõned naised sel hetkel kahtlema oma otsuses sõlmida fiktiivne abielu. Korraldajad/abikaasad vastasid sellele ähvardustega, nt ähvardades rääkida naiste perekondadele nende fiktiivsest abielust. Kui naised keeldusid algselt kokkulepitud fiktiivabielu sõlmimast, kasutati nende vastu füüsilist ja psühholoogilist vägivalda, kontrolli ja eraldamist. Mõnel juhul, nt Leedu uurimuses kirjeldatud juhtumite puhul, algasid vangistus, ähvardused ja väärkohtlemine kohe pärast sihtriiki jõudmist. Riikide raportid ei suutnud tuvastada, kas seksuaalse vägivalda kavatsus oli olemas kohe algusest peale ning nagu soovitatakse Iiri raportis, vajab see teema edasist uurimist.

Kontrollivahendina sai kasutada ka majanduslikku vägivalda, kuna naised olid tihti värbajatest või abikaasade majanduslikult sõltuvad. Reisi- ja elamiskulusid kasutati tihti võlaorjuse olukorra tekitamise vahendina. Riikide raportite kohaselt said väga vähesed naised lubatud raha kätte ning rahalised tehingud toimusid hoopis korraldaja ja võimalike abielumeeste vahel. Leedu ja Slovakkia uurimustes leiti ka seda, et tavaliselt võeti naistelt ära nende isikut tõendavad dokumendid ja muud neile kuuluvad asjad, nagu mobiiltelefonid. Kuna paljudel naistel oli varem olnud majanduslikke raskusi, olid nad tavaliselt oma abikaasast ja/või korraldajatest isegi põhiliste eluks vajalike asjade hankimisel täiesti sõltuvad. Ei ole piisavalt teavet selle kohta, kui tihti kõnealustel naistel õnnestus või üldse lubati mingit tööd leida.

Nt Eesti ja Läti uurimisraportid toovad välja, et tihtipeale kogevad eksploateeriva fiktiivabielu ohvrid sihtriigis oma tulevaste abikaasade poolt füüsilist, seksuaalset ja psühholoogilist vägivalda juba enne abielu sõlmimist. Mõnikord öeldi naistele ka seda, et nad olid eluaseme pakkumise eest võlgu ja peavad oma elukohas tegema palgata kodutööd. Füüsilise vägivalda alla kuulus näiteks lükkamine, tõmbamine ja esemetega löömine. Ka kasutati vägivalda eelnevatest suhetest pärinevate laste kallal. Ohvritel keelati majast lahkuda ja neil ei olnud võimalust sugulastega ühendust võtta. Mitmel juhul nõudsid tulevased abikaasad, et naised täidaksid oma nn naise kohust ja sundisid neid seksuaalteenuseid pakkuma. Lisaks polnud mõnel juhul naistel lubatud rasedusvastaseid vahendeid kasutada ja neid sunniti last saama, kuna isaks saamine parandab kolmandate riikide kodanike võimalust ELi elamisloa saada.

Selleks et kindlustada naiste fiktiivabieluga nõustumine, öeldi neile, et nad saavad pärast pulma Lätisse naasta. Ka ähvardati naisi kriminaalvastutusega,

seda tegid nii tulevased abikaasad kui ka värbajad, ja neile öeldi, et kui nad tunnistavad üles, et nad olid sõlminud fiktiivse abielu, siis peetakse neid arvatavasti kuriteo kaasosalisteks. Läti uurimuses leiti ka seda, et mõnesid naisi sunniti kuritegelikus tegevustes osalema, nagu näiteks varastamine ja teiste naiste fiktiivsetesse abieludesse värbamine. Slovakkia uurimuse puhul leiti mitu tuvastatud juhtumit, mille puhul oli tegemist inimkaubandusega sundabielu eesmärgil, kus pärast seda, kui naisi oli sunnitud abielu sõlmima, väärkohtlesid nende abikaasad neid seksuaalselt ja/või sundisid prostitueerimisele.

Tulemused näitavad, et naiste vastu on võimalikud abikaasad ja/või korraldajad kasutanud väga tõsist vägivalda ja kontrollivahendeid. Riikide raportid aga ei paku palju teavet abikaasade poolse naiste ekspluateerimise ajendite kohta. On selge, et (võimalike) abielumeeste fiktiivse abielu sõlmimise ajend oli elamisloa omandamine. Värbajate ja korraldajate ajend oli rahateenimine. Naiste seksuaalse ja füüsilise väärkohtlemise ajend aga ei ole täiesti selge, kuna kolmandate riikide kodanikest mehed olid mingil määral nendest naistest sõltuvad ja nende elamisluba sõltus nendest abieludest. Ka tuuakse näiteks Iiri raportis välja, et mõnikord võidakse ekspluateerida ka kolmandate riikide kodanikest mehi, seda selles mõttes, et kasutatakse ära nende soovi elamisluba saada. Leedu raporti kohaselt ei mõistnud kolmandate riikide kodanikud alati seda, mis ulatuses neid rahateenimise jaoks ära kasutati. Üldiselt ei leidunud raportites palju teavet kolmandate riikide kodanikest abikaasade, nende rolli, tegude või ajendite kohta. Andmed on väga ohvrikesksed ja kuriteo toimepanijate kohta puudub põhjalik teave.

Leedu raporti kohaselt ei erine fiktiivsete abielude korraldajate profiil eriti nende kurjategijate omadest, kes tegelevad inimkaubanduse nn traditsioonilisemate vormidega. Korraldajad olid nii kolmandate riikide kodanikud kui ka Leedu kodanikud, kes otsisid kolmandate riikide kodanikke, kes sooviksid sihtriigis abielluda Leedu kodanikega. Uurimisraportitest selgus, et värbajad olid tihti samast rahvusest kui fiktiivsetesse abieludesse värvatud naised. Läti uurimuses öeldi, et enamikku fiktiivseid abielusid tuleks vaadelda kui organiseeritud tegevust ja et neid korraldavad inimrühmad, mitte üksikud isikud. Olemas olid isikud, kes tegelesid värbamisega, isikud, kes tegevust korraldasid – need, kes sellest tegevusest kasu said – ja olid võimalikud peigmehed – need, kes maksid elamisloa saamise eest. Tihti tegutsesid korraldajad sihtriigis ja värbajad võimalike pruutide päritoluriigis. Iiri uurimuses märgiti, et naiste värbamine ja ekspluateerimine oli organiseeritud. Samas ei ole selge, kas ekspluateerivate fiktiivsete abielude korraldamises märgivad rolli tegelikud kuritegelikud organisatsioonid. Tundus, et tegevused olid tihtipeale süstemaatilised, kuid mitte ilmtingimata kuritegelike organisatsioonide juhitud. Viuhko ja Jokinen (2009; Jokinen ja Viuhko 2013) on varem öelnud, et inimkaubandus ja sellega seotud ekspluateerimine võib olla hästi korraldatud ja süstemaatiline, kuid mitte tegelike kuritegelike organisatsioonide toimepandud.

Riikide raportid ei paku palju teavet nende kuritegelike tegevuste kaudu saadud kasumi kohta, kuid on üsna selge, et nendest tegevustest said kasu korraldajad ja värbajad. Kolmandate riikide kodanikud võisid elamisloa saamiseks maksta

suuri rahasummasid, seda selleks, et oma elujärge parandada ja olla võimelised toetama oma koduriiki jäänud perekonnaliikmeid. Naised jäeti tavaliselt neile abielu sõlmimise eest lubatud rahast ilma.

6.5 Võimalike ohvrite tuvastamine ja aitamine

Ekspluateeriva fiktiivse abielu juhtumeid tuvastasid sotsiaalhoolekanne, vabauhendused, mis tegelevad ohvrite tuvastamise ja aitamisega, sihtriikides asuvad saatkonnad ning politsei. Sihtriikides asuvad konsulaadid ja saatkonnad mängisid võimalike ohvrite tuvastamises olulist rolli.

Tuvastatud ekspluateeriva fiktiivabielu juhtumite puhul otsisid ohvrid ise tihti abi just saatkondadest.²² Seda tehti enne või ka tükk aega pärast fiktiivse abielu sõlmimist. Läti uurimusest selgus, et mõnikord otsiti abi ainult pärast pika aja möödumist, mõnel juhul mitmete aastate. Eesti uurimuses leiti, et enamik juhtumeid sattusid ametnike huviorbiiti siis, kui naistel esines lahtuse taotlemisel probleeme. Ohvrid vajasid juriidilist abi. Näiteks võisid fiktiivsest abielust väljaspool sündinud laste puhul tekkida isadusega seotud probleemid.

Riikide raportites mainiti mitmeid probleeme, mis teevad ohvrite tuvastamise raskeks. Eriti rõhutati seda, et ekspluateerimise tunnuseid ja inimkaubanduse seotust fiktiivsete abieludega ei mõisteta ja selle kohta puudub teave, eriti väiksemates linnades ja maapiirkondades. Teadmiste ja spetsiifiliste tuvastamisemeetmete puudumiste tõttu võidakse fiktiivabielu sõlminud naisi pidada kuriteo toimepanijateks, mitte ekspluateerimise ohvriteks. Ekspluateerivate fiktiivabielu juhtumite puhul võib olla juhtunud, et ametivõimud on keskendunud riigivastastele kuritegudele, mitte ekspluateerimise vormide ja nende võimalike inimkaubanduse seoste tuvastamisele. Sisseränne ja fiktiivsed abielud on tundlik teema ning inimestel võivad kõnealuste isikute suhtes olla teatud seisukohad või eelarvamused. Leedu uurimuses märgiti, et nii päritolu- kui ka sihtriigis ei esinenud ohvritele kaasatundmist, mis võis viia selleni, et ohvreid nähti pigem kuriteo toimepanijatena. Juhtumite puhul, kus naised olid alguses vabatahtlikult fiktiivabielu sõlminud, võisid ohvrite tuvastamise raskused olla seotud ohvrite süüdistamise suhtumisega, mis on tavaline just seksuaalse ekspluateerimise puhul. Ka see võib mõjutada naiste valmisolekut ise abi otsida.

Kõigis uurimisraportites rõhutati probleemina seda, et ohvrid ei määratle ennast ohvritena. See on ka inimkaubanduse puhul üldiselt võrdlemisi levinud probleem. Seega on oluline, et sellest probleemist mõjutatud isikutel oleks võimalus saada abi ka sellistest kohtadest (näiteks vabauhendustest), mis ei

²² Tihtipeale ei otsi inimkaubanduse ohvrid ise abi, vähemalt mitte ametivõimude käest. See, et mitmed selles uurimuses esinevad tuvastatud ohvrid otsisid ise abi, võib tuleneda sellest, et saatkonnast abi otsimise tingimused on lihtsamad kui tegelike ohvriabiteenuste puhul. Ka võib saatkonnast olla lihtsam abi küsida kui näiteks politseilt. Naised ei määratlenud end ilmingimata (inimkaubanduse) ohvritena. Ka on tuvastatud juhtumid ainult väga väike osa kõigist ekspluateerimise juhtumitest ja ilmselt on suur hulk ekspluateeriva fiktiivse abielu ohvreid, kes ei ole abi otsinud.

kuulu inimkaubanduse ohvrite nn ametlikku abisüsteemi. Inimkaubanduse ohvrite riiklikest abiprogrammidest abi saamine nõuab tihti ametivõimude koostööd ja/või kriminaaluurimise jätkumist, mis võib kirjeldatud juhtumite puhul raskendatud olla. Tihti nõutakse ametliku abi raames ka seda, et naine lõpetaks kuriteo toimepanijatega igasuguse suhtluse, mis võib olla raske, kui kuriteo toimepanija on ka tema laste isa. Läti uurimuses viidati ka probleemidele, mis on seotud ekspuaterivate fiktiivsete abielude uurimisega, kui tuttavate või perekonnaliikmete poolt värvatud naised ei soovi kuriteo toimepanijate kohta õiguskaitse esindajatele teavet anda.

Ohvrite tuvastamise puhul rõhutati Leedu uurimuses vabaihenduste soovitus suurendada nii kohalike kui ka riiklike koolituste arvu. Koolitamine peaks toimuma süstemaatiliselt ja selle puhul peaks lähenema igale sektorile individuaalselt, seda alates inimkaubanduse ja fiktiivsete abielude ennetamisest kuni õiguskaitse sektori ning haridus- ja tervishoiutöötajate koolitamiseni. Jõulisemalt tuleb arutellu tuua haavatavuse kontseptsiooni.

Ametlike tuvastamismenetluste puudumine teeb ekspuaterivate fiktiivsete abielude tuvastamise eriti raskeks. Samas märkisid eksperdid ja ametnikud, et nende võimuses on kasutada teatud meetmeid, mis peaksid aitama fiktiivseid abielusid ennetada, ning et nad on teadlikud teatud märkidest ja tunnustest, mis võivad viidata sellele, et abielu on fiktiivne abielu, ning et koos inimkaubanduse tunnuste või ekspuaterimise tõsiste vormidega võivad need osutada teatud olukorrale.

Ohvrite tuvastamises on oluline roll saatkondadel, mis peaksid kindlustama selle, et need isikud saavad oma vajadustega kooskõlas oleva vastuse. Kuid olenemata sellest, et saatkonnad mängivad ekspuateriva fiktiivse abielu ohvrite tuvastamises olulist rolli, rõhutati Eesti raportis, et saatkonnad ei saa funktsioneerida õiguskaitseasutustena. Samas on siiski oluline koolitada konsulaatide ja saatkondade ametnikke inimkaubanduse tunnuste osas ja kindlustada, et nad teavad, kuhu võimalikke ohvreid abi otsima suunata. Näiteks rõhutati Iiri raportis seda, kui oluline on muuta kaitse ning psühholoogiline ja juriidiline abi ohvritele kiiresti kättesaadavaks. Lisaks tuleks välismaal asuvatel saatkondadel abielude kohta käivaid andmeid süstemaatiliselt vastavate riikide asjassepuutuvate võimuorganitega jagada.

Riikide raportites märgiti vajadust hoogustada rahvusvahelist koostööd, seda eelneva hea riikidevahelise koostöö ja ühiste uurimisrühmade näidete põhjal. Kriminaaluurimiste jaoks tõendite kogumine oleks lihtsam ja efektiivsem, kui toimiks riikidevaheline koostöö, mis tooks kokku õiguskaitse esindajad päritolu- ja sihtriigist.

6.6 Ekspuaterivate fiktiivsete abielude ennetamine

Kuna ekspuaterivad fiktiivsed abielud ja nende seosed inimkaubandusega on võrdlemisi hiljuti tuvastatud nähtus, seisavad võimu- ja õiguskaitseorganite esindajate ees mitmed väljakutsed. Hetkel ei eksisteeri mingeid spetsiifilisi ennetusmeetodeid, mis keskendusid ekspuaterivatele fiktiivsetele abieludele

või võimalike juhtumite tuvastamise parandamisele. Näiteks Eesti raportis mainitakse, et fiktiivsete abielude parem tuvastamine võiks aidata ekspuaterivaid fiktiivseid abielusid ennetada. Minimaalne ooteperiood abielutaotluse esitamise ja abielu sõlmimise vahel peaks olema piisavalt pikk, et ametnikud saaksid dokumentide autentsust kontrollida. Samas sõlmitakse abielu tihtipeale sihtriigis, mis tekitab päritoluriigis tuvastamisega raskusi. Tuvastamise teeb raskeks ka see, et paljud võimalikud ohvrid ei soovi endast märku anda ja abi küsida, kuna nad kardavad esialgest fiktiivse abielu sõlmimise nõusolekust tulenevaid tagajärgi.

Ekspluaterivate fiktiivsete abielude ja inimkaubanduse ennetamine üldiselt vajab pikaajalisi strateegiaid ja rahastamist. Teadlikkuse kasvatamine ja kampaaniad peaksid olema suunatud nendele gruppidele, kes on kõige suuremas ohus. Innovaatilised veebi ennetuskampaaniad peavad võtma arvesse levinud veebisvõrbamise lähenemisi. Kõikide riikide raportites mainitakse seda, kui oluline on organiseerida teemakohaseid harivaid algatusi, mis oleks suunatud ühiskonna riskigruppidele. Värbajad valivad sihtmärgiks kõige enam noori naisi, kellel on kesk- või kutseharidus. Omavalitsused, koolid ja sotsiaalhoolekanne peavad olema inimkaubanduse vastase võitluse aktiivsed osalised. Kõigis viies riigis korraldavad vabauhendused teadlikkuse tõstmise kampaaniaid ja ennetustegevusi, kuid projektipõhistest tegevustest üksi ei piisa. Ennetusmeetmeid tuleks rakendada süstemaatiliselt ja regulaarselt.

Leedu raportis märgiti, et ennetusmeetmed tuleks üles ehitada nii, et need – nii siht- kui ka päritoluriigis – hõlmaks põhjalikumat arusaamist haavatavustest, seda eriti vaesuse ja soolise ebavõrdsuse kui põhiliste tõukejõudude aspektist. Ennetamise puhul pole oluline mitte ainult inimkaubanduse vastaste meetmete paikapanemine, vaid need meetmed peavad tegelema ka algpõhjustega, olulised on vaesuse vähendamine, võrdsed võimalused ja rahva ohutus.

7. Inimkaubanduse ja fiktiivsete abielude vaheliste seoste uurimine

Käesolevas peatükis analüüsitakse seoseid inimkaubanduse ja (ekspluateerivate) fiktiivsete abielude vahel. Esiteks peab märkima, et suuremal osal fiktiivsetest abieludest ei ole ärakasutamise tunnuseid ja isegi ekspluateerivate fiktiivsete abielude seas on väike osa neid, mis võiksid seotud olla inimkaubanduse kui selle nähtusega üldiselt. Raske on öelda, kas selline fiktiivne abielu, kus mõlemad pooled abiellumisega nõustuvad, et anda ühele partneritest sisserände võimalus, ja peale seda rahu lahku lähevad, on mingil viisil seotud kriminaalse inimkaubandusega. Siin saab paralleeli tõmmata rändaja ebaseaduslikult üle piiri toimetamisega: sellise kuriteo ainus ohver on riik.

Samal ajal on muidugi tähtis märkida, et fiktiivse abieluga algset nõustumist peaks pidama ebaoluliseks, kui hiljem on isik sihtriigis olukorras, kus teda ekspluateeritakse ja näiteks on kasutatud eksitamist, mis seob juhtumi inimkaubandusega.

Kõigis viies uuritud riigis tuvastasid uurijad erinevaid ekspluateerimise vorme, mis toimusid selliste fiktiivsete abielude kontekstis, mis sõlmiti ELi kodanikust naise ja kolmanda riigi kodanikust mehe vahel. Võib öelda, et osa tuvastatud juhtumite hulgas on esinenud tõsiseid ja jätkuvaid ekspluateerimise, seksuaalse ja füüsilise vägivalla, piiratud isikuvabaduse ja liikumise ning isikut tõendavate dokumentide äravõtmise juhtumeid. Kui võrrelda neid juhtumeid inimkaubanduse definitsiooniga on lihtne näha, et mõnel neist on kõik vajalikud tunnused (tegu, vahendid ja eesmärk), et neid inimkaubandusega seotuks pidada. Neid tunnuseid on järgnevalt täpsemalt analüüsitud.

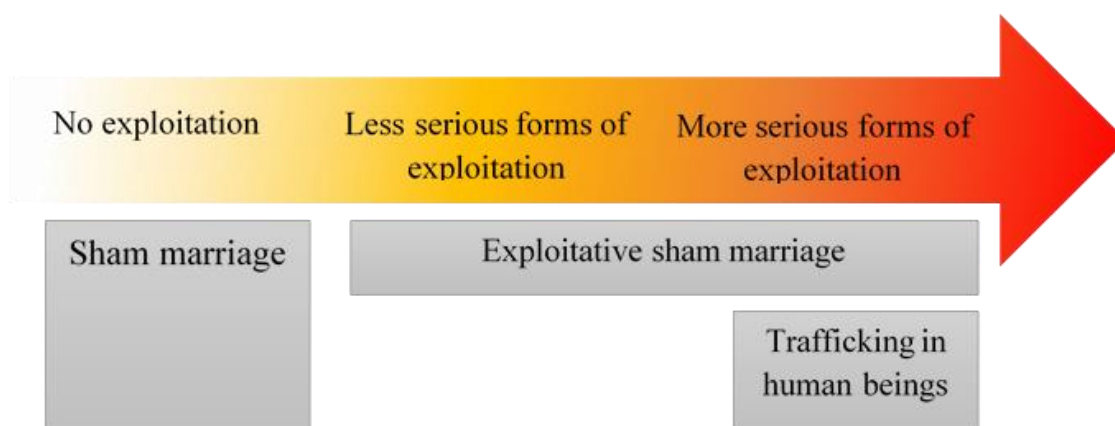
Viie riigi uurimused pakuvad veenvaid tõendeid, et nii ekspluateerivate fiktiivsete abielude kui ka inimkaubanduse värbamismeetodid on tihti samad: ohvreid meelitatakse valelubaduste ning olematute töopakumiste ja võimalustega. Lisaks sarnanevad juhtumid, kus naised teavad, et nad sõlmivad fiktiivse abielu, prostitutsiooniga seotud inimkaubandusega, kus naised teavad prostitutsiooni kohta, aga tingimused sihtriigis erinevad ootustest ja saadud lubadustest. Ka sihtrühm on tihti sama, keskendutakse noortele või kogenematutele inimestele, kes on ebakindlas olukorras, näiteks rahalistes raskustes, sotsiaalsete probleemidega või kogenud hüljatust. Lisaks muudab keeleoskuse ja suhtlusvõrgustike puudumine fiktiivsetesse abieludesse värvatud naised sihtriigis edasise kuritarvitamise ja ärakasutamise ees kaitsetuks. Raha tähtsust ja maailma nägemise võimalust ei tohi sellisesse olukorda astumise ajendina alahinnata. Balti riikide või Slovakkia kõige vaesematest osadest pärit inimesele on lubadus saada näiteks 1000 eurot ja võimalus reisida Iirimaa, kus abielu sõlmitakse, ahvatlev pakkumine ja suur rahasumma.

Lõppkokkuvõttes on inimkaubanduse ja fiktiivsete abielude vaheliste seoste uurimisel võtmeks ekspluateerimine. Kui naised, kes sõlmivad fiktiivsed abielud kolmandate riikide kodanikega, saavad fiktiivsete abielude eest raha, aga neid ei kasutata konkreetsel viisil ära (nt seksuaalne ekspluateerimine, piiratud

liikumisvabadus, dokumentide äravõtmine, ähvardused), on raske tõestada, et need juhtumid on inimkaubandusega seotud. Ometi on projektipartnerid tuvastanud väga palju ekspluateerimise tunnuseid või negatiivseid tagajärgi, millega need naised on fiktiivsete abielude sõlmimise tulemusel kokku puutunud. Nii sisaldavad riiklikud raportid ka ekspluateerivaid fiktiivseid abielusid, millel ei ole selgeid seoseid inimkaubandusega, kuid näitavad nähtuse mitmekesisust ja erinevaid probleeme, millega naised kokku puutuvad ja mis võivad fiktiivsest abielust tuleneda.

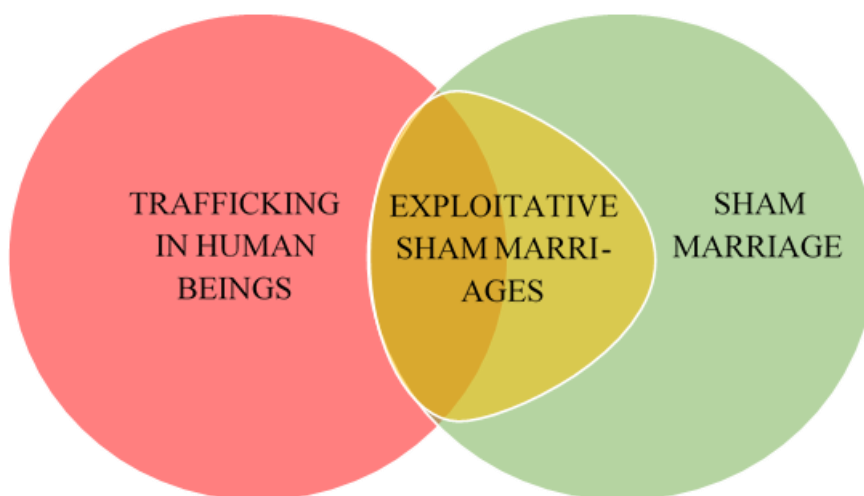
Kuid kuidas tõmmata jooni negatiivsete tagajärgede, perevägivalla, ärakasutamise ja inimkaubanduse vahele? Millal muutub ekspluateeriv fiktiivne abielu inimkaubanduseks? Ärakasutamise ja inimkaubanduse vahele joont tõmmates kasutavad paljud uurijad ärakasutamise kontiinumi mõistet, et probleemi illustreerida. See kontiinum sisaldab olukordi ja tegusid, mis jäävad nii vähem kui ka rohkem tõsisem ärakasutamise vormide vahele. Kui inimkaubandus on kõige tõsisem ärakasutamise vorm, siis kergemad sundimise vormid on vähem tõsised ärakasutamise vormid (vt Andrees 2008).

Pilt 1. Ärakasutamise kontiinum (ekspluateeriva) fiktiivse abielu kontekstis.

Niisiis ei ole ärakasutamise iseseisvad vormid üksi piisavad, et juhtumit inimkaubanduseks nimetada. Aga kui ärakasutamise vormid hakkavad kuhjuma, siis muutub juhtum tõsisemaks. Kuigi suur osa fiktiivsetest abieludest ei ole inimkaubandusega seotud, siis on hulk juhtumeid, mida võiks inimkaubandusega seotuks pidada (vt pilt 2 all).

Pilt 2. Inimkaubandus, ekspluateerivad fiktiivsed abielud ja fiktiivsed abielud.

Eriti just inimkaubanduse ennetamise kontekstis on kasulik vaadata suurt pilti. David (2010) on väitnud, et vähem tõsised ärakasutamise vormid võivad olla tõsisematele tegudele kasvulavaks ja viia inimkaubanduseni. See võib tähendada, et kui ametiasutused ei tuvasta ega tunnista fiktiivsete abielude kontekstis ärakasutamist, võib see viia karistamatuse kasvuni ja lõpuks ka inimkaubanduseni. Lisaks peab täpsustama, et inimkaubandus on olemuselt pigem protsess kui üksik sündmus, kus ohvrit sunnitakse üheselt mõistetaval viisil (Jokinen et al. 2011). Olukord, mis saab alguse lihtsast fiktiivsest abielust, võib aja jooksul muutuda ning vähem tõsised ärakasutamise vormid võivad muutuda tõsisemateks ärakasutamise vormideks ja inimkaubanduseks. Ohver võib olla ekspluateerijast sõltuv, näiteks võlgade pärast, mis on tekkinud reisi korraldamise, elamise või põhilise elatusallikaga seoses, või ohvri puuduliku keeleoskuse, psühholoogiliste tegurite või muude sarnaste asjaolude pärast. Ohvri sõltuvat staatust ja ebakindlat olukorda võidakse ära kasutada nii värbamise kontekstis kui ka fiktiivabielu jooksul. Ohvrite seisukohast on oluline viia läbi nende olukorra üldine hindamine. Niisiis peab tähelepanu pöörama kõikidele asjaoludele, mis muudavad sellest olukorrast lahkumise võimatuks (Jokinen et al. 2011).

Meeles peab ka pidama, et fiktiivsed abielud on eriti keerulised, sest olenevalt riiklikest õigusaktidest võib fiktiivabielu sõlmides naine ka ise seadust rikkuda. Nii võivad õiguskaitseasutused neid algul näha rikkumise toimepanijatena, mitte ohvritena. See on nii ka teiste inimkaubandusvormide puhul. Näiteks on seksuaalse ärakasutamise ja prostitutsioonile kallutamisega seotud inimkaubanduse puhul kupeldatud naiste roll mõnikord ebaselge. Neid võidakse näha kui rikkumise toimepanijaid (inimkaubitsejad, kupeldajad), kuigi nad võivad tegelikult ise olla inimkaubanduse ohvrid (vt nt Viuhko & Jokinen 2009). Anti-Slavery Internationali raport (2014) analüüsis inimkaubandust ja fiktiivseid abielusid laiemas inimkaubanduse ja sunnitud kuritegevuse kontekstis. Naistele võib abi otsimine ja politseile võimalikest ärakasutamise juhtumitest teatamine

olla väga vastumeelne olukorras, kus naised on ise seadust rikkunud. Samuti võidakse kasutada häbimärgistamist ja kartust ametivõimude ees ning ähvardusi, et hoida ohvreid võõrastega suhtlemast ja abi otsimast.

Fiktiivsed abielud ja inimkaubanduse juhtumid, mis selles uurimuses tuvastati, on väga konkreetsed. Traditsiooniliselt võtab abieludega seotud inimkaubandus aset olukorras, kus kolmanda riigi kodanikust naine tuuakse sihtriiki ja teda kasutavad seal ära selle riigi kodanikud (nt Lyneham & Richards 2014; Tyldum & Tveit 2008). Sellisel juhul on naised automaatselt nõrgemas positsioonis kui nende kodakondsusega abikaasa, sest esimeste elamisluba sõltub nende abielust. Tyldum (2013) on eraldanud „võimupositsiooni” ja „sõltuvuse” ning väitnud, et kolmanda riigi kodanikust naised, kelle abikaasa on Norra kodanik, on oma abikaasadest sõltuvad, sest nad elavad võõras riigis ja nende keeleoskus on puudulik. Tyldum märgib, et sõltuvus võib tuleneda ka struktuurilistest mehhanismidest ja ei ole tingimata abikaasa tegevuse tagajärg. Kuid „see sõltuvus loob võimaluse ärakasutamiseks” (*ibid.*, 109).

HESTIA uurimuses on naised omakorda ELi kodanikud ja nad abielluvad kolmanda riigi kodanikega, kelle Schengeni viisa sõltub nende abielust. Sellisel juhul on tekkinud sõltuvus vähemalt natukene erinev, sest meeste huvides ei ole naisi lahutusega ähvardada ning tõenäoliselt on mõlemad osapooled uues riigis ja haavatavas olukorras ilma kohese kohaliku keele oskamise ja riiklike süsteemide tundmise eeliseta. Muuhulgas on meeste roll ja motivatsioon üks küsimustest, mis uurimuse tulemuste põhjal vastamata jääb. Kas ekspluateerijad on alati mehed? Milliseid lubadusi on korraldajad neile jaganud? Miks nad kasutavad ära naisi, kellest nad Schengeni viisa saamisel sõltuvad? Kas ka nemad ise on fiktiivse abielu korraldajatele makstud suurte summade pärast võlgades? Kes on lõpuks need korraldajad ja kui süstemaatiline on nende tegevus? Kahjuks ei pakkunud uurimused nende tegurite kohta piisavalt andmeid. Niisiis võime inimkaubanduse ja fiktiivsete abielude korralduse sarnasuste ja olemasolevate struktuuride kattuvuste üle vaid arutleda.

Kas on olemas nähtus nimega inimkaubandus fiktiivsete abielude eesmärgil? Võib väita, et (fiktiivset) abielu on kindlasti kasutatud inimkaubanduse juhtumite puhul värbamiseetodina (vt ka Lyneham 2013; Lyneham & Richards 2014). Uurigem hüpoteesi, kus naisele lubatakse Iirimaal fiktiivse abielu sõlmimise eest tuhat eurot. Ta nõustub ühe mehega abielluma ja reisib Iirimaale, sõlmib abielu ja siis kasutatakse teda sunniviisilise prostitutsiooni või koduse sunnitöö eesmärgil, ilma et tal oleks oma nn abikaasaga kontakti. Sellisel juhul on fiktiivne abielu selgelt vaid värbamisviis, nagu näiteks tööpakkumine. Aga kui sama naine nõustub abieluga ja reisib Iirimaale, aga otsustab ümber, kuid teda ikkagi sunnitakse või šantažeeritakse fiktiivset abielu sõlmima, et tema reisi korraldamisest tekkinud kulusid katta? Kas see ei ole mitte sundabielu, sest ta ei nõustu omal vabal tahtel? Kui aga sama naine nõustub fiktiivse abieluga, sõlmib selle ja siis elab oma nn abikaasaga mitu aastat, ta on mehega päriselt suhtes ja saab temaga lapsi? Kas see ei ole lõpuks päris abielu, isegi kui see algas fiktiivse abieluna ning isegi kui see on ekspluateeriv? Kuidas tõmmata joon päris abielu, kus on perevägivald, ja ekspluateeriva fiktiivse abielu vahele? Sarnaselt on

Lyneham ja Richards (2014) märkinud, et inimkaubandusega seotud kuritegusid ning abielurännet loetakse tihti perversivallaks. Ärakasutamise vormide ja ka (fiktiivse) abielu vormide vahelised piirid ei ole alati selged.

Riikide raportid tuvastasid mitmeid fiktiivse abielu vorme ja stsenaariumeid. Näiteks jagas Eesti uurimus abielud nelja kategooriasse: abielu pettuse teel, fiktiivne abielu äriksel eesmärgil, valelik fiktiivne abielu ja ekspuateriv fiktiivne abielu. Igat tüüpi saab määratleda nende osapoolte abielu sõlmimise tegelike põhjuste teadvustamise ja arusaamise tasandiga, kes abielus või selle korraldamises osalesid. Pettust kasutatakse kõikides neis abielutüüpides, välja arvatud äriksel eesmärgil sõlmitud fiktiivses abielus, kus mõlemad osapooled on abieluga nõustunud ja otsivad tahtlikult nt sisserände võimalust või majanduslikku kasu. Teist tüüpi abieludes ühte osapoolt kas eksitatakse abielu autentsuse ja/või tingimuste suhtes. Läti uurimuses eristati abielu tüüpe, võttes arvesse ka raskemate ärakasutamisuhtumitega abielusid; kõikides tüüpides esines vähem või rohkem sundimist. Ühes tuvastatud tüübis on inimene sunnitud abielu (sunnitud fiktiivne abielu) sõlmima, teises tüübis nõustub inimene algselt abieluga, aga siis teda petetakse ja/või tema suhtes kasutatakse vägivalda. Kolmandas tüübis petetakse inimest ja ta usub, et abielu on autentne, aga hiljem selgub, et see on pettus ja inimest ekspuateritakse. Ei ole alati selge, kuhu tõmmata joon erinevate fiktiivsete ja/või ekspuaterivate fiktiivsete abielude vahele. Osal neil on selged ekspuaterimise ja isegi inimkaubanduse tunnused ning osal ei ole.

Lyneham ja Richards (2014) on väitnud, et Austraalias on inimkaubanduse hõlbustamiseks abielu ja partnerite rännet ära kasutatud ning tihti tuvastatakse need ainult perversivallaga juhtumitena, mitte inimkaubandusena. Nad väidavad ka, et ekspuaterimist, mis on seotud abieluga, võib näha seksuaalsest ärakasutamisest ja tööjõu ekspuaterimisest eraldiseisva kategooriana, eriti „ohvri isiku ekspuaterimisena”, ja pakuvad, et see „eraldiseisev inimkaubanduse vorm hõlmab nii ohvri

- töö (kodune sunnitöö, sunniviisiline töö väljaspool kodu või mõlemad),
- keha (intiimpartneri seksuaalselt teenimine ja/või kontrolli puudumine lapsesaamise üle) kui ka
- tema isiku (vabaduse kaotus ja psühholoogiline vägivald) ekspuaterimist” (*ibid.*, IX).

See on huvitav, aga vastuoluline väide. Tõesti esineb mõnede juhtumite puhul, mis riikide uurimustes tuvastati, selliseid tunnuseid, aga kas abielu ise on ekspuaterimise vorm või see on vaid sunnimehhanism, mis ekspuaterimist lihtsustab? Lisaks on vastupidiselt Austraalia uurimusele juhtumid, mida HESTIA partnerid eriti asjakohasteks pidasid, tihti selgete sundimistunnustega juba värbamisprotsessi algstaadiumitest alates. Lõppkokkuvõttes on sundabielu ja fiktiivabielu sunnitud värbamise vahel piir hägune. Austraalia uurijate väite kontrollimine vajaks edasist analüüsi ja põhjalikke andmeid.

Uurigem lõpuks ennetamise aspekti. Inimkaubandus ja fiktiivne abielu toimuvad mõlemad kindlas kontekstis. Võib väita, et algpõhjused on mõlemal sarnased ja

omavahel seotud. Vaesus, sotsiaalne tõrjutus, kõrvalejätetus, korrupsioon, töötus, haridusvõimaluste puudus, nõrk sotsiaalkaitse ning seaduslike ja ohutute rändekanalite puudus mõjutavad kõik olukordade tekkimist, kus saab toimuda inimkaubandus või kus on nõudlus fiktiivsete abielude järgi, et osa inimeste rändestaatus seadustada. Kindlasti peab tunnistama, et inimkaubandus, eeskätt seoses (ekspluateerivate) fiktiivsete abieludega, on soopõhine nähtus, mis mõjutab eriti naisi. Nende haavatavust suurendab paljude teiste asjade seas soopõhine vägivald, ebavõrdne juurdepääs tööturule, naiste ja meeste palgaerinevus ning vaesuse feminiseerumine. On pakutud, et selline struktuuriline ebavõrdsus tähendab, et naiste puhul on ka väiksem tõenäosus, et nad näevad oma kogemust ekspluateerimisena, pigem täidavad nad oma rolli hooldaja või teenuseosutajana (Bearder 2015). See vähendab veelgi ekspluateerivate fiktiivsete abielude ohvrite soovi abi otsida ja oma kogemust avalikustada. Inimkaubanduse ennetamine peaks keskenduma konkreetsete tegurite, mis inimkaubandust hõlbustavad, kõrvaldamisele ja arvesse võtmisele. Lisaks saab Spapens et al. (2014) sõnul värbamist ja fiktiivsetes abieludes osalemisega nõustumist mõista, kui vaadata seda ajaloolises kontekstis. Nõukogude ajastul ei olnud Lätis ja teistes Nõukogude Liidu vabariikides rahalise kindlustunde tagamiseks ja materiaalse kasu saamiseks abielude korraldamine harukordne. See mentaliteet lubab mingil määral neid ajaloolisi tavasid korrata. (*ibid.*)

Samal ajal on oht, et ennetuspoliitikat ja meetmeid kasutatakse selleks, et nii ELi sees kui ka kolmandates riikides teatud sotsiaalselt tõrjutud inimeste ja riskirühmade üle jõudu kehtestada ning neid kontrollida. Kindlasti eksisteerib ELi riikides ksenofoobia, rassism, islamofobia ja diskrimineerimine. On lihtsam väita, et kõik ebasoodsas olukorras olevate teatud ELi liikmesriikide naiste ja kindlate kolmandate riikide kodanike meeste vahelised abielud on loomupäraselt riskantsed ja neid peaks vältima, piirama või takistama. Lisaks on dilemma siin selles, et mõlemad grupe – naised ja mehed – võib pidada süsteemist tulenevalt haavatavas või nõrgemas olukorras olevaks. Niisiis on tähtis luua läbipaistvaid ja mittemoraliseerivaid lähenemisi, mis annaks riskigruppidele jõudu ja aitaks nende usaldust võita selle asemel, et võtta ette rangemaid kontrole ning kõikide ELi kodanike ja kolmandate riikide kodanike abieluplaanide seaduslikkuse pikki uurimisi. Ohvritüüpide paljususe ja inimkaubandusega seotud haavatavuste hulga tõttu ei saa kunagi olema üht, kõigile sobivat inimkaubanduse ennetamise lahendust (Brunovskis ja Surtees 2015, 13).

Rangem piirikontroll ning ELi kodanike ja kolmandate riikide kodanike vaheliste abielude autentsuse kahtluse alla seadmine võib viia soovimatute ja/või kahjulike tagajärgedeni ning isegi inimõiguste rikkumiseni. Charsley ja Benson (2012) arvavad, et Ühendkuningriigis on valitsuse eesmärk juhitud rände teel sisserännet oluliselt vähendada viinud katseteni tuvastada mugavusabielusid ja fiktiivseid abielusid veel paremini ning nende vastu võidelda. Fiktiivse abielu tuvastamise püüete puhul tekib risk luua päris ja fiktiivsete abielude põhjal kahest osast koosnev üldistus, mis ei võta arvesse abielutava mitmekesisust (nt korraldatud abielu, millel puhul ei esine eelnevalt romantilist suhet).

Poliitikakujundajad peavad fiktiivse abielu tuvastamisel arvestama Euroopa inimõiguste konventsiooniga, kus on kirjas, et 1) igaühel on õigus sellele, et austataks tema era- ja perekonnaelu, kodu ja edastatavate sõnumite saladust; 2) võimud ei sekku selle õiguse kasutamisse muidu, kui kooskõlas seadusega ja kui see on demokraatlikus ühiskonnas vajalik riigi julgeoleku, ühiskondliku turvalisuse või riigi majandusliku heaolu huvides, korratuse või kuriteo ärahoidmiseks, tervise või kõlbluse või kaasinimeste õiguste ja vabaduste kaitseks. (*ibid.*)

Oluline on tunnistada, et ekspluateeriv fiktiivne abielu tõepoolest eksisteerib ning võib kaasa tuua ja tekitada tõsise ärakasutamise olukorra ning viia inimkaubanduseni. Neid seoseid ei saa eitada. Tundub, et paljudel juhtudel on ärakasutaja naise abikaasa või abikaasa ja tema sugulased mõlemad, sealhulgas ka fiktiivse abielu korraldajad. Samal ajal ei saa me öelda, et fiktiivsed abielud on loomupäraselt ekspluateerivad või et kõik ekspluateerivate fiktiivsete abielude juhtumid on seotud inimkaubandusega. Igat juhtumit tuleb analüüsida eraldi, keskendudes isiku olukorrale ja kõnealustele asjaoludele tervikuna. Mõnikord on piir erinevat liiki ekspluateerimise vormide vahel hägune ning on raske öelda, kas isikut ekspluateeritakse lõpuks fiktiivse või sundabielu, koduse sunnitöö või näiteks sunnitud kuritegevuse eesmärgil.

Samuti tuleb mainida, et isegi kui abiellu astuv inimene vastab teatud profiilile, ei tähenda see, et teda automaatselt ekspluateeritakse. Põhimõttel, et ametnikud on targemad, isiku õiguste piiramine ei toimi ennetuse dilemma realistliku lahendusena. Nagu Brunovskis ja Surtess (2015, 13) meile meenutavad, „on oluline meeles pidada, et inimestega ei kaubitseta mitte sellepärast, et nad on haavatavad, vaid seetõttu, et keegi otsustab neid ekspluateerida” (*ibid.*). See tähendab, et rohkem peaks keskenduma inimeste kaasamisele ning tagama, et neil oleks juurdepääs abile ja toele, selle asemel, et otsustada, mis on nende jaoks parim.

8. Järeldused ja soovitus

8.1 Järeldused

Käesolev uurimus on vaadelnud seoseid fiktiivsete abielude ja inimkaubanduse vahel. Projekti partnerid Eestis, Iirimaa, Leedus, Lätis ja Slovaki Vabariigis viisid läbi empiirilise uurimuse olukorra kohta nende riigis. Ülesanne ei olnud kerge inimkaubanduse uurimustega üldiselt seotud metoodika ja eetiliste küsimuste ning just nimelt ekspluateerivate fiktiivsete abielude vaatlemisega seotud väljakutsete tõttu. Projekti meeskond töötas välja *ekspluateerivate fiktiivsete abielude* mõiste, et viidata fiktiivsetele abieludele (või mugavusabieludele), mis hõlmavad ekspluateerivaid elemente. Kõigis viies riigis tuvastati erinevat liiki (fiktiivseid) abielusid ja neist tulenevat ekspluateerimist. Mõned tuvastatud juhtumid hõlmasid väga selgeid jõu, sunni, pettuse ja ekspluateerimise ning isegi inimkaubanduse tunnuseid ja mõningaid juhtumeid saaks määratleda või on need määratletud inimkaubitsemise või nt sundabieluna. Kuid projekt tundis huvi ka nende juhtumite vastu, mis hõlmavad ekspluateerivaid tunnuseid, kuid ei olnud ehk õiguslikus mõistes inimkaubanduse juhtumid. See lai vaatenurk fiktiivsete abielude ja nendest tuleneva ekspluateerimise suhtes võimaldas meil analüüsida ja arutada (hägusate) piiride üle erinevate ekspluateerimise vormide vahel.

Empiirilised tulemused viiest riigist hõlmasid teavet fiktiivseteks abieludeks värbamise, reisimise ja muude praktiliste korralduste, võimalikele ohvritele suunatud ekspluateerimise ja kontrolli, ohvrite tuvastamise, ohvritele suunatud abi ja ekspluateerivate fiktiivsete abielude takistamise kohta. Tänu asjaolule, et neli partnerriiki on ekspluateerivate fiktiivsete abielude jaoks peamiselt päritoluriigid, sisaldavad tulemused rohkem teavet (võimalike) abielunaiste ja värbamistaktikate kohta kui teavet kurjategijate ja sihtriigis toimuva tegevuste kohta. Kõik viis riiki tuvastasid sarnaseid ekspluateerimise tunnuseid, kuid raportid sisaldasid ka riigipõhiseid üksikasju.

Uurimus tõstatas mitmeid küsimusi, millest mõned jäid vastuseta. Oleks huvitav ja oluline saada rohkem teavet kolmandate riikide kodanikest abikaasade, nende olukorra ja võimaliku ohvriks langemise, aga ka nende motiivide kohta (võimalike) ELi kodanikest abielunaiste ekspluateerimisel. Nii ELi kodanikest naiste kui ka kolmanda riigi kodanikest meeste rolli ja staatuse osas on vaja edasist uurimustööd. Mõnikord ei ole selge, keda peaks nägema ohvri ja keda kuriteo toimepanijana ning erinevate seotud osapoolte rolli valesti tõlgendamine võib abielu osapoolte jaoks kaasa tuua edasisi negatiivseid tagajärgi ning näiteks õiguste rikkumisi või toetusest ja ohvriabist ilma jäämise. Lisaks on vaja rohkem teavet ekspluateerivate fiktiivsete abielude korraldajate ja teiste osapoolte kohta, kes nende tegevustega seotud on. Lisaks sellele hõlmas projekt ainult ühte sihtriiki, nimelt Iirimaa, ning uurimused teiste sihtriikide kohta oleksid äärmiselt tervitatavad.

Üks eetilisi probleeme, mis projekti käigus tekkis, oli vajadus avaldada seotud isikute taustteave, nagu näiteks rahvus. Projekti lähtepunktiks oli uurida

peamiselt teatud riikidest pärit nende naiste olukorda, keda ekspluateeritakse teatud teistes riikides. Hoolimata lähtepunktist olime avatud erinevate olukordade ja tagamaade uurimisele ning üritasime hõlmata võimalikult mitmekesiseid andmeid. Kuigi uurimusega kaasnes kõikide osapoolte taustteabe kogumine, ei olnud eesmärgiks teatud rahvusi, vähemusi või inimrühmi sildistada kui ohvreid või kurjategijaid. Selleks, et nähtust mõista, seda ennetada ja võimalikke ohvreid abistada, oleks väga keeruline päritolu- ja sihtriike varjata. Siiski tuleb mees pidada, et üksikasjad nagu võimalike ohvrite või kurjategijate päritolumaad või ekspluateerimise sihtriigid ei ole püsivad, vaid võivad hoopis aja jooksul muutuda. Peame mees pidama ka seda, et kaubitsemise nähtuse peamiseks põhjuseks ei ole haavatavus ega ohvrite profiil, vaid asjaolu, et teatud inimesed otsustavad neid ekspluateerida (vt ka Brunovskis ja Surtees 2015).

Olulised küsimused inimkaubanduse ja sellega seotud ekspluateerimise uurimisel ja arutamisel – fiktiivsete abielude kontekstis, kuid ka teiste inimkaubanduse vormidega seoses – on inimõigustega seotud küsimused. Näiteks võib fiktiivsete abielude ennetamisel paista atraktiivse lahendusena piirav sisserändepoliitika. Kuid inimeste liikumise ja rände takistamisel võivad olla soovimatud ja kahjulikud mõjud, mis mitte üksnes ei piira inimeste õigusi, vaid põhjustavad nende ärakasutamist ning rändeks kahtlaste ja isegi ebaseaduslike viiside kasutamist. Lisaks sellele on asjakohane küsimus, kelle õigusi tuleks kaitsta, kelle õigusi piirata ja millise hinnaga.

8.2 Soovitused ELi tasemel

Projekti uurimuste tulemuste põhjal saab teha mitmeid soovitusi, mida ELi tasandil kasutada. Lisaks allpool olevatele soovitustele sisaldab iga riigi raport ka riiklikke soovitusi, mida ei ole siin korratud.

Soovitused, mis puudutavad poliitikaraamistikku ELi tasandil

- ELi liikmesriigid peaksid välja töötama suunatud meetmed, et kaasata kaubitsemise poolt ohustatud elanikkonda ja tegeleda soolise diskrimineerimise ja teiste algpõhjustega, mis muudab need inimesed ekspluateerimise suhtes haavatavaks.
- Liikmesriigid peaksid tagama, et nende meetmed ei takistaks nende kodanike vaba liikumist ning ei rikuks või piiraks nende põhiõigusi inimkaubanduse tõkestamise sildi all.
- ELi liikmesriigid peaksid pakkuma seadusliku rände kanaleid ja suurendama võimalusi turvaliseks rändeks selle asemel, et kehtestada rangemaid piirikontrollimeetmeid ja läbi viia pikki juurdlusi üksikute ELi kodanike ja kolmandate riikide kodanike abieluplaanide õiguspärasuse välja selgitamiseks. Luues rohkem seadusliku rände kanaleid, saaksid ELi liikmesriigid ebaseaduslikku rännet takistada ja seeläbi vähendada nõudlust fiktiivsete abielude kasutamise järele sisserände võimaluse saamiseks.

- ELi liikmesriigid peaksid tagama, et kõik nende territooriumil rakendatud ennetavad tegevused võtaksid arvesse nii rahvuslikku kui ka kohalikku konteksti ja oleksid kohandatud vastatavalt muudatustele inimkaubanduse vormides.

Soovitused, mis puudutavad rahvusvahelise koostöö tugevdamist

- Päritolu- ja sihtriigid peaksid tugevdama koostööd ekspluateerivate fiktiivsete abielude ennetamiseks, nt läbi riiklike raportööride ning ELi tasandi ja kolmandatest riikidest pärit koordinaatorite vahelise koostöö.
- Kõnealuste riikide õiguskaitseasutused peaksid kaaluma vajadust luua päritolu- ja sihtriikide vahel rahvusvahelised ühisuurimisrühmad, et parandada uurimisprotsessi ja tagada paremad tõendid kuritegude kohta.
- Suurenenud teabevahetus ELi liikmesriikide rahvastikuregistrite vahel võiks aidata ära hoida topeltabielusid ja tõsta fiktiivsete abielude tuvastamist. Abielu registreerimise nõuete ja protseduuride sujuvamaks muutmine ja standardiseerimine erinevates ELi liikmesriikides võimaldaks ka paremini kõrvaldada riiklike süsteemide nõrkusi ja lünki, mida kurjategijad ära kasutavad.

Soovitused, mis puudutavad ohvrite abistamist ja teavitustööd

- Liikmesriigid peaksid tagama, et saadaval on pikaajaline tugi, mis vastab inimkaubanduse ja ekspluateerivate fiktiivsete abielude ohvrite spetsiifilistele vajadustele. Saadaolev abi peaks olema kaasav, soospetsiifiline, ohvri suhtes tundlik ja saadaval mitmes keeles.
- Teavitustöö ja riskirühmade kaasamine on vajalik selleks, et parandada asjakohaste juhtumite tuvastamist ning inimkaubandust ja ekspluateerivaid fiktiivseid abielusid ennetada. Sellist tööd oleks kõige parem korraldada vabaühenduste kaudu, kuna neil on suurim tõenäosus inimkaubanduse poolt ohustatud isikute usaldus võita. Selline töö peaks aset leidma nii päritolu- kui ka sihtriigis.

Soovitused, mis puudutavad teadlikkuse tõstmist

- Liikmesriigid peaksid korraldama teadlikkust tõstvaid tegevusi, et teavitada ELi kodanikke nende vaba liikumisega seotud õiguste, välismaal (teises ELi liikmesriigis) töötamise ja ELi kodanikele pakutavate teenuste kohta.
- ELi liikmesriigid peaksid korraldama suunatud teadlikkust tõstvaid tegevusi inimkaubanduse ja fiktiivsete abielude ohtude kohta. Selliseid tegevusi tuleks läbi viia konkreetsetes piirkondades ja kohtades, kus värbajad tegutsevad. Teadlikkuse tõstmine peaks keskenduma kergesti kättesaadava ja praktilise teabe pakkumisele fiktiivsete abielude ja inimkaubanduse kohta. Teavet tuleks edastada mitmel viisil, kasutades nii sotsiaalmeediat kui ka traditsioonilisemaid kanaleid. Just noori inimesi tuleks teavitada võimalikest ohtudest, mis kaasnevad

fiktiivsetesse abieludesse astumise ja liiga hästi kõlavate lubaduste uskumisega.

Soovitused, mis puudutavad erinevate ametialade esindajate väljaõpet

- Teadlikkust tuleks tõsta kriminaalõiguse spetsialistide, õpetajate, tervishoiu-, sotsiaaltöö- ja muude spetsialistide ning vabaühenduste töötajate hulgas, kes tegelevad eksploateerivate fiktiivsete abielude riskirühmadega. Kohalikud osapooled saaksid aidata eksploateerivate fiktiivabielude ja inimkaubanduse võimalike ohvrite ning nende kogukonnas tegutsevate värbajate ja eksploateerijate tuvastamisega.
- ELi liikmesriikide diplomaadid ja konsulaarametnikud peaksid saama regulaarset väljaõpet inimkaubanduse ja selle erinevate vormide kohta, sealhulgas sundabielud ja eksploateerivad fiktiivsed abielud. Läti saatkond Irimaal on oma tööga näidanud, et see on oluline viis võimalike ohvrite tuvastamise parandamiseks. ELi riikide saatkonnad peaksid tegema koostööd ka kolmandate riikide kodanike päritoluriikide saatkondadega, et suurendada teadlikkust probleemi kohta ja tegeleda sellega ulatuslikumal ja konkreetsemal moel.
- Regulaarne väljaõpe on vajalik ka muudes valdkondades, nagu näiteks õiguskaitse-, rände- ja sotsiaalhoolekande ametnike ning õpetajate seas. Väljaõpe peaks oleks süstemaatiline ja individualiseeritud inimkaubanduse ja fiktiivsete abielude ennetamise iga valdkonna jaoks.

Soovitused, mis puudutavad edasist uurimistööd ja statistikat

- Seoses fiktiivsete abielude korraldamisega ja selleks, et mõista, kuidas värbajad, korraldajad ja muud osapoolsed tegutsevad, on vaja edasisi uurimusi. Rohkem teavet on vaja ka selle kohta, kuidas kolmanda riigi kodanikud üldse sihtriiki tulevad ja milline oli nende staatus enne abielu (kas neil oli näiteks turisti- või üliõpilasviisa, tööluba või olid nad nt varjupaigataotlejad). Lisaks sellele on vaja rohkem teavet selle kohta, kuidas neid värvatakse, kus see aset leiab ja milliseid rahasummasid nad korraldajatele maksavad. Oluline oleks ka välja selgitada, kas ebaseadusliku üle piiri toimetamise ja fiktiivsete abielude korraldajate vahel on seoseid.
- Saatkonnad ja konsulaadid peaksid koguma teavet vastuvõtvas riigis registreeritud abielude kohta, kus üks abielu pooltest on nende kodanik. Kui esineb fiktiivse abielude märke, peaksid saatkonnad ja konsulaadid küsimust jälgima ja kaaluma, kas edasised meetmed on vajalikud.

Viited

- „2013 Annual Report of the independent rapporteur on human trafficking”, Belgia, inimkaubandus, projekt Building Bridges. Federal Centre for the Analysis of Migration Flows, The protection of Fundamental Rights of Foreigners and the Fight Against Human Trafficking.
- Andrees, Beate (2008): „Forced Labour and Trafficking in Europe: How people are trapped in, live through and come out”. Töödokument. Special Action Programme to Combat Forced Labour. Genf: ILO.
- Bearder, Catherine (2015): Raport 5. aprilli 2011. aasta direktiivi 2011/36/EL (milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset) rakendamise kohta soolisest aspektist (2015/2118(INI)), Euroopa Parlamendi naiste õiguste ja soolise võrdsõiguslikkuse komisjon.
- Brunovskis, Anette ja Surtees, Rebecca (2015): „Reframing trafficking prevention. Lessons from a “Positive Deviance” approach”. FAFO raport 2015:21. FAFO ja Nexus institute.
- Charsley, Katharine ja Benson, Michaela (2012): „Marriages of convenience or inconvenient marriages: regulating spousal migration to Britain”. *Journal of Immigration, Asylum and Nationality Law*, 26(1), lk 10–26.
- KOM (2010): Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile ja nõukogule „ELi sisejulgeoleku strateegia toimimine: viis sammu turvalisema Euroopa suunas”. KOM/2010/0673 lõplik 22.11.2010, kättesaadav: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010DC0673&from=EN>
- KOM (2012): Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele: „Inimkaubanduse kaotamist käsitlev ELi strateegia aastateks 2012–2016” KOM/2012/0286 lõplik 19.6.2012, kättesaadav: [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/com/com_com\(2012\)0286_/com_com\(2012\)0286_et.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/com/com_com(2012)0286_/com_com(2012)0286_et.pdf)
- KOM (2013): Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile, nõukogule, Euroopa Majandus- ja Sotsiaalkomiteele ning Regioonide Komiteele. „Viis meetet olukorra parandamiseks ELi kodanike ja nende pereliikmete vaba liikumise valdkonnas.” KOM/2013/0837 lõplik 25.11.2013, kättesaadav: http://ec.europa.eu/justice/citizen/document/files/com_2013_837_free-movement_et.pdf
- KOM (2014): Komisjoni talituste töödokument: käsiraamat, milles käsitletakse väidetavaid fiktiivvabielusid ELi kodanike ja kolmandate riikide kodanike vahel ELi kodanike vaba liikumist käsitleva ELi õiguse raames. KOM/2014/0284 lõplik 26.9.2014, kättesaadav: http://ec.europa.eu/justice/citizen/files/swd_2014_284_et.pdf
- KOM (2016): Komisjoni aruanne Euroopa Parlamendile ja nõukogule. Aruanne inimkaubandusevastases võitluses tehtud edusammude kohta (2016), mida nõutakse direktiivi 2011/36/EL (milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist

- ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset) artikli 20 alusel. KOM/2016/0267 lõplik 19.5. 2016, kättesaadav: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016DC0267&qid=1475837063746&from=EN>
- David, Fiona (2010): „Labour Trafficking”. AIC raportid, *Research and Public Policy Series*, nr 108. Canberra: Australian Institute of Criminology.
- Donovan, Anna, Jokinen, Annina, Polatside, Vineta, Muraszkievicz, Julia, Weatherburn, Amy, Hoff, Suzanne, Rijken, Conny ja Tamas, Adelina, (2015): TRACE Deliverable D6.2: „Future trends in human trafficking in Europe”. TRACE Project. [veebis] Kättesaadav inglise keeles: http://trace-project.eu/wp-content/uploads/2016/01/TRACE_D6.2_Future-trends-in-human-trafficking-in-Europe_FINAL.pdf [Vaadatud 26. august 2016].
- Econ Pöyry (2010): „Marriages of Convenience: A Comparative Study. Rules and Practices in Norway, Sweden, Germany, Denmark and the Netherlands”. Norra Immigratsiooniameti (UDI) tellitud.
- Euroopa Komisjon (2016): „Together Against Trafficking in Human Beings. EU Actions Explained”. [veebis] Kättesaadav inglise keeles: http://ec.europa.eu/anti-trafficking/citizens-corner-eu-actions-explained/eu-actions-explained_en [Vaadatud 13. september 2016].
- Euroopa Liidu Põhiõiguste Amet (FRA) (2014): „Addressing forced marriage in the EU: legal provisions and promising practices”. Luksemburg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.
- Europol (2014): Varajane hoiatamine. „Marriages of Convenience: A link between facilitation of illegal migration and THB”. [veebis] Kättesaadav inglise keeles: https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/ewn_2014_8_public_fp_phoenix_fp_checkpoint_marriages_2.pdf [Vaadatud 18. august 2015].
- Europol (2016): „Situation Report. Trafficking in human beings in the EU.” Haag.
- Eurostat (2015): statistiline töödokument: „Trafficking in Human Beings”. 2015 väljaanne. Luksemburg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus.
- Hughes, Donna (2004): „The Role of marriage agencies in the sexual exploitation and trafficking of women from the former Soviet Union”. *International Review of Victimology*, 11(1), lk 49–71.
- Rahvusvaheline Tööorganisatsioon (ILO) (2005): „Human trafficking and forced labour exploitation. Guidance for legislation and law enforcement. Special Action Programme to Combat Forced Labour”. Genf: ILO.
- Jokinen, Anniina, Ollus, Natalia ja Aromaa, Kauko (2011) (koost.): „Trafficking for Forced Labour and Labour Exploitation in Finland, Poland and Estonia”. *HEUNI Report Series*, nr 68. Helsingi: HEUNI.
- Jokinen, Anniina, Ollus, Natalia & Viuhko, Minna (2011): „Work on any terms: Trafficking for forced labour and exploitation of migrant workers in Finland”. Jokinen et al. järgi (koost.): „Trafficking for Forced Labour and Labour

Exploitation in Finland, Poland and Estonia". *HEUNI Report Series*, nr 68. Helsingi: HEUNI.

Jokinen, Anniina, Viuhko, Minna, Nikkilä, Miia, Joutsen, Matti, Campana, Paolo ja Benito, Demelsa (2014): „Trafficking in human beings: report on enforcement statistics, with accessible factsheets”. Maffei, Stefano ja Markopoulou, Lenga (koost.) järgi: „New European crimes and trust-based policy” seitsmenda raamprogrammi teadusprojekt. kd 2. EPLO.

Jokinen, Anniina ja Viuhko, Minna (2013): „The extent of organised crime involvement in Finnish human trafficking cases”. Töttel, Ursula, Bulanova-Hristova, Gergana ja Büchler, Heinz (koost.) järgi: organiseeritud kuritegevus teaduskonverentsid Bundeskriminalamtis Saksamaal (kd II). „Organised Crime – Research and Practice in Western and Northern Europe 2011–2012”. Köln: Wolters Kluwer Deutschland GmbH, Luchterhand.

Lyneham, Samantha (2013): „Forced and servile marriage in the context of human trafficking”. *Research in Practice Series*, nr 32. Canberra: Australian Institute of Criminology.

Lyneham, Samantha ja Richards, Kelly (2014): „Trafficking in persons involving marriage and partner migration to Australia”. *Research and Public Policy Series*. Canberra: Australian Institute of Criminology.

MacLean, Douglas (2013): „Commercial Marriage Trafficking - Uncovering a Growing New Form of Transnational Human Trafficking, and Shaping International Law to Respond”, *UC Davis Journal of International Law and Policy*. [veebis] Kättesaadav inglise keeles: http://works.bepress.com/douglas_maclean/1 [Vaadatud 15. veebruar 2016].

McLeod, F. (2014): „Human Trafficking and Modern Day Slavery – an affront to human dignity”. *Griffith Journal of Law & Human Dignity* 2(1), lk 144–173.

Eesti Vabariigi Justiitsministeerium (2016): „Kuritegevus Eestis”. Kättesaadav: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/statistika-ja-uuringud/kuritegevus-eesis>.

Psaila, Emma, Leigh, Vanessa, Verbari, Marilena, Fiorentini, Sara, Dalla Pozza, Virginia ja Gomez, Ana (2016): „Forced Marriage from a Gender Perspective”. Euroopa Parlamendi naiste õiguste ja soolise võrdõiguslikkuse komisjoni tellitud uurimus. Poliitikaosakond: kodanike õigused ja pühiseadusküsimused.

The Anti-Slavery International (ASI) (2014): Projekt „RACE in Europe” – „Trafficking for Forced Criminal Activities and Begging in Europe, Exploratory Study and Good Practice Examples”. [veebis] Kättesaadav inglise keeles: http://www.antislavery.org/english/what_we_do/trafficking/race_in_europe_project.aspx [Vaadatud 10. detsember 2015].

Schloenhardt, Andreas ja Jolly, Jarrod (2010): „Honeymoon from hell: human trafficking and domestic servitude in Australia”. *Sydney Law Review* 32(4), lk 671–692.

Spapens, Toine, Tamas, Ana-Maria, Lulle, Aija, Durieux, Hugo, Polatside, Vineta, Dragota, Cristina, Constantinou, Angelos ja Muraszkievicz, Julia (2014): TRACE: Deliverable D1.3: „A report concerning the macro and micro analyses

- of human trafficking”. Kättesaadav inglise keeles: http://trace-project.eu/wp-content/uploads/2014/11/TRACE_D1.3_Final.pdf [Vaadatud 26. august 2016].
- Tyldum, Guri ja Tveit Marianne (2008): „Someone who cares – A study of vulnerability and risk in marriage migration from Russia and Thailand to Norway”. FAFO raport.
- Tyldum, Guri (2013): „Dependence and Human Trafficking in the Context of Transnational Marriage”. *International Migration* 51(4), lk 103–115.
- Viuhko, Minna ja Jokinen, Anniina (2009): „Human trafficking and organised crime. Trafficking for sexual exploitation and organised procuring in Finland”. Helsingi: *HEUNI Report Series*, nr 62.
- Walby, Sylvia, Apitzsch, Birgit, Armstrong, Jo, Balderston, Susie, Follis, Karolina, Francis, Brian, Kelly, Liz, May-Chahal, Corinne, Rashid, Awais, Shire, Karen, Towers Jude ja Tunte, Markus (2015): „Study on the gender dimension of trafficking in human beings - Final report”. [veebis] Kättesaadav inglise keeles: http://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/study_on_the_gender_dimension_of_trafficking_in_human_beings_final_report.pdf [Vaadatud 15. august 2016].
- Warner, Elizabeth (2004): „Behind the Wedding Veil: Child Marriage as a Form of Trafficking in Girls”. *American University Journal of Gender, Social Policy & the Law* 12(2), lk 233–271.

Rahvusvahelised ja ELi õigusaktid

- Lapse õiguste konventsioon, allakirjutamiseks avatud 20. november 1989, inglise keeles UNTS 1577 lk 3 (jõust. 2. september 1990), kättesaadav eesti keeles: <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>
- Euroopa Nõukogu inimkaubanduse vastaste meetmete konventsioon (2005), CETS nr 197, kättesaadav inglise keeles: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008371d>
- Euroopa Nõukogu naistevastase ja koduvägivalla ennetamise ja sellega võitlemise konventsioon (2011) CETS nr 210, kättesaadav inglise keeles: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168046031c>
- Nõukogu direktiiv 2002/90/EC (28. november 2002), millega määratletakse kaasaaitamine ebaseaduslikule piiriületamisele, läbisõidule ja elamisele, kättesaadav: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:32002L0090&from=ET>
- Nõukogu direktiiv 2003/86/EÜ (22. september 2003) perekonna taasühinemise õiguse kohta (ELT L 251, 3.10.2003, lk 12; ELT eriväljaanne 19/06, lk 224), kättesaadav: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003L0086&from=EN>

- Euroopa Parlamendi ja nõukogu 29. aprilli 2004. aasta direktiiv 2004/38/EÜ, mis käsitleb Euroopa Liidu kodanike ja nende pereliikmete õigust liikuda ja elada vabalt liikmesriikide territooriumil ning millega muudetakse määrust (EMÜ) nr 1612/68.
- Nõukogu 29. aprilli 2004. aasta direktiiv 2004/81/EÜ elamisloa väljaandmise kohta pädevate asutustega koostööd tegevatele kolmandate riikide kodanikele, kes on inimkaubanduse ohvrid või kelle ebaseaduslikule sisserändele on kaasa aidatud,
- Nõukogu resolutsioon meetmete kohta, mis tuleb võtta fiktiivabielude vastu võitlemiseks (4. detsember 1997), kättesaadav inglise keeles:
[http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31997Y1216\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31997Y1216(01)&from=EN)
- Euroopa Parlamendi ja nõukogu 18. juuni 2009. aasta direktiiv 2009/52/EÜ, millega sätestatakse ebaseaduslikult riigis viibivate kolmandate riikide kodanike tööandjatele kohaldatavate karistuste ja meetmete miinimumnõuded.
- Direktiiv 2011/36/EL, milles käsitletakse inimkaubanduse tõkestamist ja sellevastast võitlust ning inimkaubanduse ohvrite kaitset.
- Euroopa Parlamendi ja nõukogu 13. Detsembri 2011 direktiiv 2011/92/EL, mis käsitleb laste seksuaalse kuritarvitamise ja ärakasutamise ning lasteporno vastast võitlust ja mis asendab nõukogu raamotsuse 2004/68/JSK.
- Euroopa Parlamendi ja nõukogu 25. oktoobri 2012. aasta direktiiv 2012/29/EL, millega kehtestatakse kuriteoohvrite õiguste ning neile pakutava toe ja kaitse miinimumnõuded ning asendatakse nõukogu raamotsus 2001/220/JSK.
- Euroopa Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon (ECHR) (4. november 1950), kättesaadav:
http://echr.coe.int/Documents/Convention_EST.pdf
- Euroopa Liidu põhiõiguste harta, 2010/C 83/02, kättesaadav: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:et:PDF>
- ÜRO protokoll inimestega, eelkõige naiste ja lastega kauplemise takistamise, sellise kauplemise vastu võitlemise ja selle eest karistamise kohta, sellise kauplemise vastu võitlemise ja selle eest karistamise kohta, allakirjutamiseks avatud 15. november 2000; inglise keeles UNTS 2237 lk 319 (25. detsember 2003); kättesaadav eesti keeles:
<https://www.riigiteataja.ee/akt/733018>

1. lisa Ekspertide intervjuu raamistik / HESTIA projekt, juuni 2015

Intervjueeritava taust

- Kuidas on teie töö seotud fiktiivsete abieludega ja/või inimkaubandusega?

Konkreetsed juhtumid

- Kas olete kokku puutunud fiktiivsete abieludega, millel on olnud ka inimkaubanduse/ärakasutamise tunnuseid? (Palun rääkige lähemalt ...)
- Mis juhtus ja kuidas te sellise juhtumiga kokku puutusite?

Värbamine

- Kuidas naised värvati?
 - Kes need naised on?
 - Mis motiveeris naisi fiktiivset abielu sõlmima?
 - Mida neile lubati?
 - Kui palju raha (või muid kingitusi jne) fiktiivse abielu sõlmimise eest lubati?
- Kuidas mehed (abikaasad) värvati?
 - Kes need mehed on? Mis neid motiveerib?
 - Mida meestele lubati?
 - Kas mehed värvati Euroopas või nende koduriigis või transiidiriigis?
 - On juhtumitel seoseid (rändajate) ebaseadusliku üle piiri toimetamisega?
- Kes on värbajad (taustteave)?
 - Mis neid motiveerib?
 - Kas tegevus on organiseeritud?
- Kas värbamine toimub veebis või realses elus?
 - Kas veebis värbamine erineb realses elus värbamisest?

- Kes organiseerib veebipõhist värbamist ning postitab veebi reklaame ja/või valmistab ohvreid ette (fiktiivsete) abieludega nõustuma?
- Mis keeles on reklaamid kirjutatud?
- Kuhu reklaamid postitatakse? Kas neid jagatakse ka sotsiaalmeedias?

Transport/reisimine

- Kuidas naised sihtriiki reisivad? Kuidas mehed (abikaasad)?
 - Kas nad maksavad ja tellivad ise oma sõidupileti või teeb seda keegi teine nende eest? Kes? Kuidas on reisimine korraldatud?
 - Kas naised reisivad omal käel või kellegagi koos?
 - Milliseid juhiseid naistele/meestele selle kohta antakse, kuhu pärast kohale jõudmist minna?

Kohalejõudmine

- Mis juhtub pärast naiste sihtriiki jõudmist?
 - Kas nad kohtuvad oma tulevase abikaasaga enne pulmi?
 - Kes pulmad korraldab? Kus pulmad korraldatakse?
 - Kas naise sunnitakse/surveatakse abielluma?
 - Mis pärast pulmi juhtub?
- Kas naised, kes fiktiivsetesse abieludesse astuvad, saavad lubatud raha?

Elu sihtriigis ja ärakasutamine

- Mida naised [sihtriigis] teevad?
 - Kus nad elavad? Kellega koos nad elavad?
- Millist laadi ärakasutamist naised kogevad?
- Millised inimkaubanduse ja/või ärakasutamise tunnused juhtumitel on?
 - Vägivald (füüsiline, seksuaalne, psühholoogiline)?
 - Ähvardused?
 - Majanduslik ärakasutamine (nt naise nimel võetakse laene, raha kasutamise või sellele ligipääsu kontrollimine, võlaorjus)?
 - Kas nende liikumisvabadus on piiratud? Kas nende passid on ära võetud?
 - Kas nad saavad oma pere ja sõpradega ühenduses olla?

- Kas naistele sunnitakse peale mõnda seksuaalse ärakasutamise ja/või sunnitud prostitutsiooni vormi?
- Kas te olete kokku puutunud juhtumitega, kus naised teevad kodust sunnitööd või on tegemist tööjõu ekspluateerimisega?
- Kas te olete kokku puutunud juhtumitega, kus mehi kasutati ära, nad olid nt võlaorjuses või tegu on tööjõu ekspluateerimisega?
- Kes on ekspluateerija/ekspluateerijad?
 - Kas see on abikaasa, fiktiivse abielu korraldaja või keegi teine?
 - Milline on nende tegutsemisviis?
 - Mis neid motiveerib?

Fiktiivsete abielude korraldamine

- Kuidas (ekspluateerivaid) fiktiivseid abielusid korraldatakse?
 - Kes on fiktiivsete abielude korraldajad? Kas nad erinevad värbajatest?
 - Kas tegevus on süstemaatiline/organiseeritud? Kas on olemas hierarhiline struktuur? Kas juhtumid on seotud organiseeritud kuritegelike rühmitustega?
- Kuidas fiktiivsete abielude korraldajad oma kasumit teenivad?
 - Kust raha tuleb? (Kas meestelt, kes on nõus abielu eest maksma, et saada ELi elamisluba? Kas naiste ärakasutamisest prostituudina / tööjõuna / koduses sunnitöös?)
 - Mis kasumist saab? Kas tegeletakse rahapesuga?
 - Kas korraldajad annavad värvatud naistele fiktiivsete abielude sõlmimise eest osa kasumist või nad jätavad raha, mis nad abikaasadelt said, endale?
- Kas te olete märganud võimalikke tõusu- või langustrende fiktiivsete abielude sõlmimiste numbrites? Kas ekspluateerivate fiktiivsete abielude arv on viimasel aastatel muutunud? Miks?

Ohvrite tuvastamine ja abistamine

- Kas te arvate, et asjassepuutuvad isikud suudavad eksploateerivate fiktiivabielude ohvreid tuvastada?
- Kuidas ohvreid tuvastatakse?
 - Kas ohvrid otsivad ise abi või kuidas nad avastatakse? Kes tuvastab ohvreid? Ametivõimud? Saatkonnad? Vabaühendused?
 - Kus ja mis asjaoludel ohvreid tuvastatakse? Kas teie organisatsioon üritab ohvreid leida?
 - Mis juhtub pärast seda, kui ohver on tuvastatud?
- Kuidas on ohvrite abistamine korraldatud?
- Kas ohvritele pakutav abi on piisav?
- Mida saaks teha, et parandada ohvritele abi andmist?

Ennetus

- Mida peaks tegema, et eksploateerivaid fiktiivabielusid ennetada?
 - Mida on juba tehtud?
 - Mis on need puudused süsteemis, mis lubavad sellel juhtuda?
 - Kas te arvate, et praegused õigusaktid on piisavad?
- Kas on vaja koolitusi?
 - Mis küsimusi peaks koolitus hõlmama?
 - Keda peaks koolitama?
- Millal muutub teie arvates eksploateeriv fiktiivabielu inimkaubanduse juhtumiks?
- Kas teil on midagi lisada?

2. lisa Ohvrite intervjuu raamistik / HESTIA projekt, juuni 2015

Intervjuu alguses

Tutvustage projekti ja intervjuu eesmärki (andke neile projekti teabeleht).

Rääkige neile, et intervjuule viidatakse teaduslikus raportis, aga seda tehakse anonüümselt.

Hoolitsege selle eest, et intervjuueeritav teab, et ta võib ükskõik millisele küsimusele vastamata jätta või saab intervjuu igal hetkel lõpetada või peatada.

Paluge talt intervjuu lindistamiseks luba.

VÄRBAMINE

- Kuidas see juhtus, et te abiellusite kolmanda riigi kodanikuga?
- Kuidas te abiellumisvõimalusest kuulsite? [Kuidas te sattusite olukorda, kus teid ära kasutati?]
- Kes teile abielu soovitas? Kuidas ja kus (näost näkku, veebis jne)?
- Mida teile abielu eest lubati? Raha? Muid kingitusi? Armastust / võimalust maailma näha / paremat elu jne? Lubati teile midagi muud (tööd jne)?
- Kas te pidite abiellu värbajale / selle korraldajale midagi maksma?
- Miks te otsustasite nõustuda pakkumisega sõlmida fiktiivset abielu? [Mis teid motiveeris?]
- Kas te rääkisite kellegagi oma plaanidest enne, kui te otsustasite oma koduriigist lahkuda?
- Olite te võimalike kaasnevate riskidega kursis (kahjulikud tagajärjed teile või teie perele)?
- Olite te teadlik, et fiktiivse abielu sõlmimine võib olla rikkumine [koduriigis] või [sihtriigis]?

REISIMINE

- Kuidas te [sihtriiki] reisisite?
- Kes reisi organiseeris? Kes ostis piletid?
- Kas te maksite midagi seoses reisiga?
- Kas te pidite raha laenama, et [sihtriiki] reisida? Kui palju? Kellelt te raha laenasite?

- Kas te reisisite koos kellegagi?
- Kas keegi tuli teile lennujaama/rongijaama/sadamasse jne vastu? Kes?

JÕUDMINE SIHTRIIKI

- Mis juhtus pärast [sihtriiki] jõudmist?
- Kuidas ja kus te oma abikaasaga esimest korda kohtusite?
- Kes pulmad korraldas? Kus pulmad korraldati?
- Mis pärast pulma juhtus?
- Kas olukord [sihtriigis] vastas teile (värbamise ajal) lubatule? Kas te saite lubatud raha?

ELU SIHTRIIGIS / ÄRAKASUTAMINE

- Millega te sihtriigis tegelesite (töö jne)?
- Kellega te elasite? Kus?
- Missugused olid teie elamistingimused? Olite te elamistingimustega / oma olukorraga rahul?
- Kas te saite kohalike inimestega tuttavaks? Kas te õppisite kohalikku keelt?
- Kas te hoidsite ühendust oma pere ja sõpradega [koduriigis]? Kas seda ühendust piirati?
- Kas te võisite teha kõike, mida soovisite, või pidite te oma abikaasalt (või kelleltki teiselt) luba küsima?
- Kas teie abikaasa (või keegi teine) andis teile ülesandeid / koduseid töid / tööd, mida pidite tegema? [MÄRKUS INTERVJUEERIJALE: kõik võimalikud koduse sunnitöö tunnused on olulised]
- Kas teid ähvardati või survestati? Kuidas? Kelle poolt?
- Kas teil keelati majast lahkuda või hoiti teid luku taga?
- Kas teil oli oma pass/isikutunnistus?
- Kas teid väärkoheldi füüsiliselt (nt peksti/löödi/lükati, tõmmati juustest ...)?
- Kas teid kasutati ära seksuaalselt (k.a kas teid sunniti osa võtma mõnest seksuaalsest tegevusest või olite olukorras, kus teil ei olnud võimalik sellest keelduda)?
- Kas teil lubati rasestumisvastaseid vahendeid kasutada?
- Kas teil on lapsi? (Kas teil on lapsi mehega, kellega te [sihtriigis] abiellusite?)

- Kas lapsed olid teiega [sihtriigis]?
- Kas neid ähvardati mingil viisil?
- Kas teie abikaasa (või mõni teine inimene) ähvardas teilt lapsi ära võtta või teie lastele haiget teha?
- Kas te kartsite seda olukorda / selles olukorras?
- Kas te rääkisite kellelegi sellest olukorrast?

TÖÖ [kui inimest kasutati tööjõuna ära]

- Kas te töötasite [sihtriigis]?
- Kus? (Kes oli teie tööandja?)
- Kas teie töö vastas lubadustele, mis teile anti?
- Kas teile maksti töö eest?
- Millised olid töötingimused?
- Kas teie tööandja kontrollis/surveostas/ähvardas teid?
- Kas teil oli soovi korral võimalik töölt ära tulla (lõpetada töötamine omal soovil)?

ABI JA TOETUS

- Kuidas olukord lahenes?
- Kas te saite abi? Millist abi te saite?
- Kas te otsisite ise abi? Kust?
- Kas te olete saanud abiga rahul?
- Kas te teadsite, kas teie juhtumit uuritakse ja/või seda on kohtulikult menetletud? Kui jah, kas te teadsite, kuidas juhtum areneb? Kuidas ametivõimud olukorrast teada said?
- Kas te saite lahutuse? Kuidas see korraldati?

ENNETUS

- Kas te olete kuulnud teistest inimestest, kes on sarnases olukorras pärast [sihtriigis] abiellumist/viibimist/töötamist?
- Mida peaks tegema, et inimesi nende probleemide suhtes hoiatada, mis võivad tekkida, kui nad (fiktiivsesse) abiellu astuvad?
- Mida te ütleksite naistele, kes on teiega sarnases olukorras?
- Kas teil on midagi lisada?